

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

**MSc law &
economics**

DEPARTMENT of ECONOMICS,
UNIVERSITY of MACEDONIA
and SCHOOL of LAW,
ARISTOTLE UNIVERSITY of THESSALONIKI

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Μακεδονίας & Νομική Σχολή
Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών(ΔΠΜΣ)

«Δίκαιο και Οικονομικά»

Διπλωματική Εργασία:

Η αστική, διοικητική και ποινική ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της ΑΕ.

Εκπονών: Γρηγόριος Καρκάτας

Επιβλέπων καθηγητής: Ρήγας Γιοβαννόπουλος

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης Δίκαιο και Οικονομικά, με εξειδίκευση στον τομέα «Δίκαιο και Οικονομικά των Επιχειρήσεων»

Φεβρουάριος 2024

Στην μητέρα μου και τον πατέρα μου

Περιεχόμενα

Περίληψη	6
Συνοτομογραφίες	7
Εισαγωγή	9
A. Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ανώνυμης Εταιρείας γενικά	10
A.1. Δομή και συγκρότηση του Διοικητικού Συμβουλίου της Ανώνυμης Εταιρείας	10
A.2. Η διαχειριστική και εκπροσωπευτική εξουσία των μελών του ΔΣ της ΑΕ	10
B. Η ευθύνη των μελών του ΔΣ της ΑΕ	11
B.1. Η ευθύνη έναντι της εταιρείας	11
B.2. Η ευθύνη έναντι τρίτων	12
B.3. Απαλλαγή από την ευθύνη	13
B.3.1. Γενική θεώρηση	13
B.3.2. Λόγοι απαλλαγής από την ευθύνη-Ειδικά ο «κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης»	14
Γ. Ευθύνη των μελών ΔΣ της ΑΕ, απορρέουσα από διάφορα νομοθετήματα	16
Γ.1. Ευθύνη μελών ΔΣ της ΑΕ που πηγάζει από τον Ν4548/2018	16
Γ.1.1. Ειδικά η απαγόρευση ανταγωνισμού	17
Γ.1.2. Η ευθύνη εκ των άρθρων 176 επόμενα του Ν 4548/2018	17
Γ.2. Λοιπές πηγές ευθύνης μελών ΔΣ, πέραν του Ν4548/2018. [Είδη ευθύνης: (ποινική, αστική, διοικητική, εκ του ευρύτερου εμπορικού δικαίου ευθύνη, ευθύνη έναντι του Δημοσίου και Δημόσιων Οργανισμών)]	18
Γ.2.1. Ευθύνη έναντι του Δημοσίου και των Δημόσιων Οργανισμών	18
Γ.2.2. Αστική ευθύνη: α) Η εις ολόκληρον ευθύνη, μέσω του άρθρου 71 ΑΚ	19
β) Η ευθύνη κατά τις διαπραγματεύσεις της σύμβασης (άρθρα 197 και 198 ΑΚ)	19
γ) Η αδικοπρακτική ευθύνη (άρθρο 914 ΑΚ)	20
Γ.2.3. Ποινική ευθύνη:α) Φοροδιαφυγή (άρθρα 66-67 του Ν 4174/2013)	21

1882/1990)	β) Μη καταβολή χρεών προς το Δημόσιο (άρθρο 25 του Ν 2960/2001)	22
	γ) Λαθρεμπορία (άρθρο 155 του Ν 2960/2001)	22
	δ) Δυσχέραση ικανοποίησης των πτωχευτικών πιστωτών (άρθρο 171 του Ν 3588/2007)	23
	ε) Απιστία (390 ΠΚ)	24
	στ) Απάτη (386 ΠΚ)	26
	ζ) Παραβίαση επαγγελματικής εχεμύθειας (371 ΠΚ)	27
	η) Λοιπά ποινικά αδικήματα	28
Γ.2.4.	Διοικητική ευθύνη	28
Γ.2.5.	Ευθύνη εκ του ευρύτερου Εμπορικού Δικαίου: α) Παραβάσεις από το Δίκαιο Ανταγωνισμού	28
	β) Παρέγκυση της πτώχευσης (άρθρο 127 του Ν 4738/2020)	29
Δ.	Η ποινική ευθύνη των «εν τοις πράγμασι» ασκούντων τη διοίκηση ΑΕ	29
Δ.1.	Χαρακτηριστικές περιπτώσεις ευθύνης των «εν τοις πράγμασι» διοικούντων	30
Ε.	Η «εταιρική αγωγή» ως μέσο άσκησης των αξιώσεων της ΑΕ κατά των μελών του ΔΣ αυτής	32
Ε.1.	Γενική θεώρηση	32
Ε.2.	Προϋποθέσεις άσκησης της εταιρικής αγωγής	33
Ε.3.	Ζητήματα παραγραφής	34
ΣΤ.	Ο διορισμός «ειδικού εκπροσώπου» για άσκηση της εταιρικής αγωγής	35
ΣΤ.1.	Φύση του θεσμού του «ειδικού εκπροσώπου»	35
ΣΤ.2.	Προϋποθέσεις διορισμού του ειδικού εκπροσώπου	35
ΣΤ.3.	Διάκριση «ειδικού εκπροσώπου» από την «προσωρινή διοίκηση» του άρθρου 69 ΑΚ	37
ΣΤ.4.	Τελικές παρατηρήσεις σχετικά με το θεσμό του ειδικού εκπροσώπου	37
Ζ.	Συμπεράσματα	38
	Βιβλιογραφία	38

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί σε μία πλήρη και περιεκτική επισκόπηση της ευθύνης των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της Ανώνυμης Εταιρείας, υπό το πρίσμα του Νόμου 4548/2018 για τις Ανώνυμες Εταιρείες αλλά και άλλων ειδικών νομοθετημάτων. Περαιτέρω, εξετάζονται οι τρόποι απαλλαγής από την εν λόγω ευθύνη, καθώς και η ευθύνη των προσώπων που ασκούν στην πραγματικότητα διοικητικά καθήκοντα, χωρίς να τους αποδίδεται, τυπικά, η ιδιότητα του διοικούντος. Επιπλέον, εξετάζεται με πολύπλευρο τρόπο η εταιρική αγωγή, ως μέσο άσκησης των αξιώσεων της εταιρείας κατά των ευθυνόμενων προσώπων. Τέλος, αναλύεται ο ειδικός μηχανισμός του διορισμού ειδικού εκπροσώπου για την άσκηση της εν λόγω αγωγής και γίνεται αναλυτική αναφορά στις προϋποθέσεις ενεργοποίησης του συγκεκριμένου μηχανισμού. Σε πολλά σημεία του κειμένου γίνονται αναφορές στο προϊσχύσαν νομοθετικό καθεστώς του Νόμου 2190/1920 και επιχειρείται σύγκριση αυτού με τις νέες διατάξεις (του Ν 4548/2018). Η προσέγγιση που ακολουθείται σε όλο το σώμα του κειμένου είναι βιβλιογραφική και νομολογιακή.

Συντομογραφίες

ΑΕ	Ανώνυμη Εταιρεία
άρ.	άρθρο
ΓΣ	Γενική Συνέλευση
ΔΣ	Διοικητικό Συμβούλιο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ν	Νόμος
παρ.	παράγραφος
περ.	περίπτωση
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
κ.ν.	κώδικας νόμων
ΠτΚ	Πτωχευτικός Κώδικας
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
εδ.	εδάφιο
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
σελ.	σελίδα
ό.π.	όπου παραπάνω
ΕπισκΕμπΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου

επ.	επόμενα
Ολ	Ολομέλεια
Εφ	Εφετείο
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Μον	Μονομελές
Πολ	Πολυμελές
Πρ	Πρωτοδικείο
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΚΦΔ	Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας
γνμδ	γνωμοδότηση
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
ΣυμβΕφ	Συμβούλιο Εφετών
Ποιν.Χρον.	Ποινικά Χρονικά
Γ.Ε.ΜΗ.	Γενικό Εμπορικό Μητρώο
στοιχ.	στοιχείο
ΕΠΕ	Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
Σύντ.	Σύνταγμα
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

Εισαγωγή

- Το Διοικητικό Συμβούλιο αποτελεί το διαχειριστικό και εκπροσωπευτικό όργανο της Ανώνυμης Εταιρείας. Με άλλες λέξεις, αποτελεί το όργανο δράσης και ανάληψης πρωτοβουλιών και εξ αυτού του λόγου είναι αυτονόητο ότι τα μέλη που το απαρτίζουν πρέπει να επωμίζονται και την αντίστοιχη ευθύνη των πράξεων (και των παραλείψεων) τους.
- Ανακύπτει, λοιπόν, ως αδήριτη ανάγκη, η οριοθέτηση του πλαισίου της διακριτικής ευχέρειας στη δράση των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου, καθώς και η πλαισίωση της παρεμβατικής δυνατότητας των Δικαστηρίων, η οποία θα πρέπει να περιορίζεται, πάντοτε, σε έλεγχο νομιμότητας των δράσεων της Ανώνυμης Εταιρείας και επ ουδενί σε έλεγχο σκοπιμότητας.
- Οι διατάξεις που στοιχειοθετούν ευθύνη των μελών των Διοικητικών Συμβουλίων των Ανώνυμων Εταιρειών είναι ποικίλες και διάσπαρτες. Μέσω της παρούσας εργασίας επιχειρείται η επισταμένη σταχυολόγηση αυτών των διατάξεων που στοιχειοθετούν ευθύνη, καθώς, όμως, και ο εντοπισμός των τρόπων απαλλαγής από την ευθύνη για τα μέλη των Διοικητικών Συμβουλίων των Ανώνυμων Εταιρειών. Τέλος, παρουσιάζονται, αναλυτικά, όλοι οι μηχανισμοί εναγωγής (και έγκλησης) των μελών των Διοικητικών Συμβουλίων και των διοικούντων, εν γένει, αλλά και των προσώπων που ασκούν «εν τοις πράγμασι» διοικητικά καθήκοντα, χωρίς να τους αποδίδεται, τυπικά, ο τίτλος του διοικούντος.

A. Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ανώνυμης Εταιρείας γενικά

A.1. Δομή και συγκρότηση του Διοικητικού Συμβουλίου της Ανώνυμης Εταιρείας

- Το Διοικητικό Συμβούλιο (εφεξής ΔΣ) της Ανώνυμης Εταιρείας (εφεξής ΑΕ) μπορεί να αποτελείται από φυσικά ή και νομικά πρόσωπα, μετόχους ή μη. Συνεπώς, η μετοχική ιδιότητα δεν αποτελεί προϋπόθεση για την απόκτηση της ιδιότητας του μέλους και την άσκηση των περί διαχείρισης και εκπροσώπησης αρμοδιοτήτων των μελών του ΔΣ. Εφόσον το επιτρέπει το καταστατικό, μέλος του ΔΣ μπορεί να γίνει και μη μέτοχος, διαθέτων, πάντως, δικαιοπρακτική ικανότητα.¹

- Το ΔΣ αποτελείται κατ'ελάχιστο από 3 και κατά μέγιστο από 15 μέλη. Υπό προϋποθέσεις το ΔΣ μπορεί να είναι και μονομελές όργανο, το οποίο ονομάζεται «σύμβουλος-διαχειριστής». Τα μέλη του ΔΣ εκλέγονται με απόφαση της ΓΣ. Ωστόσο, το καταστατικό μπορεί να παραχωρήσει και σε έναν μόνο μέτοχο (ή μετόχους) τον διορισμό μελών ΔΣ και μέχρι τα 2/5 του συνολικού αριθμού τους. Το μέγιστο χρονικό διάστημα, κατά το οποίο μπορεί να διατελέσει κάποιος, μέλος του ΔΣ είναι η εξαετία.

- Επιπλέον, το ΔΣ συνεδριάζει σε απαρτία (το ήμισυ του συνόλου των μελών συν ένα) και λαμβάνει αποφάσεις, συνήθως, με απόλυτη πλειοψηφία, αν και ο νόμος ή το καταστατικό μπορεί να ορίζουν διαφορετικά ποσοστά.

- Η σχέση του μέλους του ΔΣ με την εταιρεία είναι ενοχικής φύσεως. Ελλείψει ουσιαστικής εξάρτησης από την εταιρεία, η σχέση του μέλους του ΔΣ με αυτήν, συνήθως, είναι σύμβαση έργου ή σύμβαση ανεξάρτητων υπηρεσιών (και όχι σύμβαση εξαρτημένης εργασίας). Σε κάθε περίπτωση, εφαρμόζονται, αναλογικά, οι περί εντολής διατάξεις του ΑΚ (άρθρα 714 επ.).²

- Το ΔΣ, ωστόσο, δεν ασκεί, πάντα, κατ'αποκλειστικότητα τις διαχειριστικές και εκπροσωπευτικές εξουσίες στους κόλπους της εταιρείας. Το καταστατικό μπορεί να αναθέτει εξουσίες διαχείρισης και εκπροσώπησης της εταιρείας σε μέλη του ΔΣ ή τρίτους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, γίνεται λόγος για «υποκατάστατα όργανα» του ΔΣ. Τα πρόσωπα που είναι, ήδη, μέλη του ΔΣ και τους ανατίθενται εξουσίες ονομάζονται «διευθύνοντες σύμβουλοι», αν σε αυτά ανατίθενται όλες οι διαχειριστικές και εκπροσωπευτικές εξουσίες ή «εντεταλμένοι σύμβουλοι», εάν τους ανατίθενται μερικές μόνο εκ των εξουσιών αυτών. Τα μη μέλη του ΔΣ (τρίτοι) στους οποίους εκχωρούνται εξουσίες διαχείρισης και εκπροσώπησης ονομάζονται, ανάλογα με την μερική ή πλήρη ανάθεση των παραπάνω εξουσιών, «διευθυντές» ή «γενικοί διευθυντές», αντίστοιχα.

A.2. Η διαχειριστική και εκπροσωπευτική εξουσία των μελών του ΔΣ της ΑΕ

- Στον πυρήνα της λειτουργίας του ΔΣ της Ανώνυμης Εταιρείας βρίσκεται μία βασική έννοια, η οποία υποδιαιρείται σε άλλες δύο έννοιες. Ο λόγος για τη «διοίκηση» που ασκεί το ΔΣ στην ΑΕ, η οποία («διοίκηση») περιλαμβάνει την «διαχείριση» και την «εκπροσώπηση» (δικαστική και εξώδικη) της εταιρείας. Συνεπώς, μπορεί να ειπωθεί ότι

¹Ε. Αλεξανδρίδου, Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών, (2019), σελ. 283.

²Ο.π., Ψυχομάνης, (2018), σελ. 344-345.

από τα διοικητικά καθήκοντα των μελών του ΔΣ απορρέουν δύο ειδών εξουσίες: η διαχειριστική και η εκπροσωπευτική.

- Η διαχειριστική εξουσία, παγίως, αναφέρεται, ως «περιορισμένη» και «περιορίσιμη». Περιορισμένη είναι: α) από την ίδια την έννοια της διαχείρισης, β) από τον σκοπό της εταιρείας και γ) από την καλή πίστη. Περιορίσιμη μπορεί να είναι από καταστατικές διατάξεις ή από αποφάσεις της ΓΣ και του ΔΣ. Εάν τα μέλη του ΔΣ υπερβούν τους παραπάνω περιορισμούς, κατά την άσκηση της διαχειριστικής τους εξουσίας, ευθύνονται ενοχικά κατά της εταιρείας.³

- Από την άλλη, η εκπροσωπευτική εξουσία χαρακτηρίζεται ως «απεριόριστη» και «μη περιορίσιμη». Απεριόριστη γιατί η πράξη εκπροσώπησης που διενεργεί το εκάστοτε μέλος του ΔΣ δεσμεύει, κατά κανόνα, την εταιρεία απέναντι στους τρίτους, ακόμη κι αν αυτή (η πράξη) υπερβαίνει τον εταιρικό σκοπό ή αντίκειται στην καλή πίστη. Η μόνη δυνατότητα που έχει η εταιρεία για να απαλλαγεί της ευθύνης της είναι να αποδείξει ότι ο τρίτος γνώριζε την υπέρβαση του εταιρικού σκοπού ή, εν πάσει περιπτώσει, δεν μπορούσε να την αγνοεί.⁴ Εδώ, λοιπόν, φαίνεται ο σημαντικότερος ρόλος που διαδραματίζει η έννοια της πληροφόρησης για την ύπαρξη ευθύνης. Εάν αυτή είναι δεδομένη για τους τρίτους, εάν οι τρίτοι, δηλαδή, είναι *κακόπιστοι* και το επικαλεστεί αυτό η εταιρεία, η τελευταία παύει να ευθύνεται. Μη περιορίσιμη, εξάλλου, χαρακτηρίζεται η εκπροσωπευτική εξουσία, διότι δεν μπορεί να περιοριστεί με καταστατική διάταξη ή με απόφαση της ΓΣ. Συνεπώς, σε αυτές τις περιπτώσεις (στη διενέργεια, δηλαδή, διαχειριστικών πράξεων καθ' υπέρβαση του καταστατικού ή απόφασης της ΓΣ), η εταιρεία ευθύνεται έναντι των τρίτων. Η ευθύνη αυτή φαίνεται εκ πρώτης όψεως να υφίσταται ακόμη κι αν οι τρίτοι είναι κακόπιστοι. Ωστόσο, γίνεται δεκτό, ότι σε περίπτωση κακοπιστίας των τρίτων, οι τελευταίοι κωλύονται να ασκήσουν τις αξιώσεις τους κατά της εταιρείας, διότι η συμπεριφορά τους εμπίπτει στη γενική διάταξη του ΑΚ περί κατάχρησης δικαιώματος (281 ΑΚ)⁵.

B. Η ευθύνη των μελών του ΔΣ της ΑΕ

B.1. Η ευθύνη έναντι της εταιρείας

- Το κάθε μέλος του ΔΣ ευθύνεται, έναντι της εταιρείας ή έναντι των τρίτων, για «ίδιον πταίσμα». Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι ακόμη και αν έλαβε χώρα «παράβαση συλλογικών καθηκόντων», αν, δηλαδή, προκλήθηκε ζημία εκ μέρους όλων ή, έστω, κάποιων μελών του ΔΣ, εάν ένα, εκ των συλλογικά ευθυνόμενων μελών, αποδείξει ότι δεν βαρύνεται με πταίσμα κατά την άσκηση των καθηκόντων του, απαλλάσσεται της ευθύνης του. Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι σε μία τέτοια περίπτωση επέρχεται κάμψη -της κατά τα άλλα δεδομένης και πάγιας- «συλλογικής λειτουργίας» του ΔΣ.

- Η ευθύνη των μελών του ΔΣ περιγράφεται στον Ν 4548/18 κυρίως ως ευθύνη έναντι της εταιρείας (άρθρα 102 έως 106 Ν 4548/2018), αλλά μπορεί αυτή (η ευθύνη) να υφίσταται και κατά τρίτων (μετόχων ή μη). Η κατάφαση της τελευταίας αυτής

³ Σ. Ψυχομάνης, Δίκαιο Εμπορικών Εταιρειών (2018), σελ. 368.

⁴ Ο.π., Ψυχομάνης, (2018), σελ. 369.

⁵ Ο.π., Ψυχομάνης, (2018), σελ. 370.

πιθανότητας επιβεβαιώνεται με σύντομο τρόπο στο άρθρο 107 του Ν 4548/2018, σύμφωνα με το οποίο «Οι διατάξεις των προηγούμενων άρθρων 102 έως 106 δεν επηρεάζουν την ευθύνη των μελών του διοικητικού συμβουλίου για άμεση ζημία μετόχων ή τρίτων και δεν θίγουν την ευθύνη των μελών του διοικητικού συμβουλίου κατά το άρθρο 98 του Πτωχευτικού Κώδικα». Από τη νομοτεχνική διατύπωση αυτής της διάταξης φαίνεται ότι μπορεί να προκύψει ενοχική σχέση μεταξύ -πέραν του μέλους του ΔΣ και της ΑΕ- και μεταξύ του ευθυνόμενου μέλους του ΔΣ και κάποιου μετόχου (εφόσον θίγονται τα συμφέροντά του) ή μη μετόχου, τρίτου.

- Αξίζει να σημειωθεί, εδώ, ότι ο αποκλεισμός της ευθύνης των μελών του ΔΣ δεν είναι νόμιμος και δε συνάδει με την τελεολογική ερμηνεία του άρθρου 102 Ν 4548/2018, ούτε με τον *αναγκαστικού δικαίου* χαρακτήρα του. Συνεπώς, κάθε συμφωνία μεταξύ μέλους του ΔΣ και εταιρείας, κάθε καταστατική διάταξη και κάθε απόφαση της ΓΣ που αποκλείουν, είτε εκ των προτέρων, είτε εκ των υστέρων, την ευθύνη του μέλους, είναι άκυρη⁶. Πάντως, όταν έχει λάβει χώρα *κατανομή αρμοδιοτήτων* μεταξύ των μελών του ΔΣ, η διενέργεια μιας πλημμελούς διαχειριστικής πράξης εκ μέρους ενός μόνο συμβούλου *δεν δημιουργεί συλλογική ευθύνη* όλων των μελών, εκτός εάν το ευθυνόμενο μέλος λειτουργεί *καθ'εκτέλεση άστοχου επιχειρηματικού πλάνου* που σχεδιάστηκε από το ΔΣ, *ως όργανο*. Επιπλέον, ευθύνη για πράξεις ή παραλείψεις, κατά παράβαση των καθηκόντων τους, κατά το άρθρο 102, μπορεί να στοιχειοθετηθεί κατά μελών ΔΣ από μόνη την *παράλειψη εποπτείας* που επέδειξαν αυτά (τα μέλη), στη δράση των υποκατάστατων οργάνων της εταιρείας (π.χ. στους «διευθύνοντες συμβούλους» ή στους «γενικούς διευθυντές»)⁷.

- Τέλος, αξίζει να σημειωθεί, ότι οι διατάξεις 102 έως 108 που ρυθμίζουν την ευθύνη των μελών του ΔΣ, τυγχάνουν εφαρμογής και όταν πρόκειται για πρόσωπα που δεν είναι μέλη του ΔΣ, αλλά ασκούν εξουσία ως κατ' ανάθεση διοικητικά όργανα βάσει του άρ. 87 ή και όταν πρόκειται για πρόσωπα, των οποίων η πράξη διορισμού ως μελών του ΔΣ είναι ελαττωματική.

B.2. Η ευθύνη έναντι τρίτων

- Ευθύνη, ωστόσο, των μελών του ΔΣ μπορεί να καταφαθεί και έναντι τρίτων. Ως τρίτοι, εδώ, χαρακτηρίζονται οι μέτοχοι και οι εταιρικοί δανειστές. Όσον αφορά την ευθύνη των μελών του ΔΣ *έναντι των μετόχων*, αυτή (η ευθύνη) πηγάζει από την αδικοπρακτική συμπεριφορά των μελών και η αντίστοιχη ζημία των μετόχων διακρίνεται σε άμεση και έμμεση.

- *Άμεση* ζημία, συνήθως, αποκαλείται η περίπτωση ευθείας προσβολής του μετοχικού δικαιώματος του ζημιωθέντος μετόχου της ΑΕ⁸. Ως ευθεία προσβολή μετοχικού δικαιώματος μπορεί να θεωρηθεί η μη καταβολή νομίμως εγκριθέντος μερίσματος από πταίσμα του ΔΣ ή λ.χ. η ματαίωση ευνοϊκής δημόσιας πρότασης εξαγοράς μετοχών⁹. Στην περίπτωση αυτήν της άμεσης ζημίας, οι μέτοχοι που

⁶Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, (2019), σελ. 334.

⁷Ν. Τέλλης, ΕπισκΕμπΔ (2019), 25 επ.

⁸Ο.π., Ψυχομάνης, (2018), σελ. 358.

⁹Ο.π, Ρόκας, (2019), σελ. 349.

ζημιώθηκαν μπορούν να ασκήσουν ατομικά αγωγή κατά των υπαίτιων συμβούλων, βάσει του άρθρου 914 ΑΚ.¹⁰

- Από την άλλη πλευρά, ως έμμεση ζημία νοείται η ζημία της εταιρείας που έχει αντανακλαστικά αποτελέσματα και στους μετόχους. Για να θεωρηθεί μία ζημία ως έμμεση, πρέπει η σχετική αξίωση που απορρέει από αυτήν να μην επιδιώκεται να ασκηθεί μέσω της εταιρικής αγωγής και ο μέτοχος που ζημιώνεται να μην διαθέτει το απαιτούμενο ποσοστό μειοψηφίας του 1/20, ώστε να υποβάλλει αίτηση για την άσκηση της εταιρικής αγωγής.¹¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα έμμεσης ζημίας είναι η μείωση της τιμής της μετοχής. Η νομολογία υπό το καθεστώς του κ.ν. 2190/1920 απέκλειε ατομικές αξιώσεις των μετόχων κατά μελών του ΔΣ για την αποκατάσταση της έμμεσης ζημίας τους που προκλήθηκε από διαχειριστικό πταίσμα.¹² Η νεότερη νομολογία, υπό τον Ν 4548/18, μολονότι, εμμένει στην παραπάνω θέση, *ως αρχή*, καταλήγει να αποδέχεται την ύπαρξη αξιώσεων, πέραν της εταιρείας, και για τους μετόχους, για αποκατάσταση της ατομικής τους αντανακλαστικής (έμμεσης) ζημίας, η οποία προήλθε λόγω ζημίας της εταιρικής περιουσίας.

- Αναφορικά, τώρα, με την ευθύνη των μελών του ΔΣ έναντι των εταιρικών δανειστών μπορούν να ειπωθούν τα ακόλουθα: οι εταιρικοί δανειστές μπορούν να στραφούν, ευθέως, κατά των υπαίτιων μελών του ΔΣ, σε δύο μόνο περιπτώσεις: α) για αδικοπραξία, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων των υπαίτιων μελών του ΔΣ, έναντι αυτών και β) σε περίπτωση πτώχευσης. Στην περίπτωση της αδικοπραξίας ευθύνεται η εταιρεία εις ολόκληρον με τα υπαίτια μέλη (71 ΑΚ) έναντι των εταιρικών δανειστών. Αναφορικά με την περίπτωση της πτώχευσης, τα μέλη του ΔΣ ευθύνονται έναντι των εταιρικών δανειστών (πτωχευτικοί πιστωτές), βάσει της διάταξης 127 ΠτΚ, για περιπτώσεις, δηλαδή, παρέλκυσης της πτώχευσης, (καθυστερησης, δηλαδή, της διαδικασίας της πτώχευσης και δημιουργία, λόγω της καθυστέρησης, νέων χρεών) και στην περίπτωση πρόκλησης της πτώχευσης, από δόλο ή βαριά αμέλεια των μελών. Σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις –πλην των παραπάνω δύο– οι εταιρικοί δανειστές μπορούν να στρέφονται κατά των υπαίτιων μελών του ΔΣ, μόνον πλαγιαστικά, ασκώντας τις αξιώσεις της εταιρείας εναντίον των υπαίτιων μελών (72 ΚΠολΔ) ή επισπεύδοντας κατάσχεση των απαιτήσεων της εταιρείας έναντι των υπαίτιων μελών (ΚΠολΔ 982 επ.)¹³.

B.3. Απαλλαγή από την ευθύνη

B.3.1. Γενική θεώρηση:

- Η ευθύνη των μελών του ΔΣ έναντι της εταιρείας περιγράφεται στο άρθρο 102 του Ν 4548/2018, ως νόθος αντικειμενική. Αυτό σημαίνει ότι το μέλος (ή τα μέλη) του ΔΣ οφείλουν να αποδείξουν την έλλειψη ευθύνης τους, ώστε να απαλλαγούν από αυτήν. Ο προηγούμενος νόμος για τις ΑΕ (2190/1920) κάνει λόγο για ευθύνη του μέλους του ΔΣ «διά πάν αυτού (του μέλους) πταίσμα». Ήδη, η διατύπωση αυτή έχει

¹⁰Μούζουλα, Περί της δυνατότητας έγερσης ατομικής αγωγής των μετόχων κατά μελών ΔΣ ανώνυμης εταιρείας, Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας, (1992), 487.

¹¹Ο.π., Ρόκας, (2019), σελ. 349-350.

¹²ΑΠ 1285/80, ΟΛΑΠ 14/99.

¹³Ο.π., Ψυχομάνης, (2018), σελ. 358.

καταργηθεί, χαλαρώνοντας το βαθμό ευθύνης των μελών του ΔΣ της εταιρείας. Με την νέα ρύθμιση, τα μέλη του ΔΣ *δεν ευθύνονται για «ελαφρά συγκεκριμένη αμέλεια»*. Ελαφρά συγκεκριμένη αμέλεια υπάρχει, δε, όταν κάποιος δεν επιδεικνύει την επιμέλεια που δείχνει στις προσωπικές του υποθέσεις.

- Η νεοπαγής διάταξη του άρθρου 102 παραλείπει τη φράση «διά παν πταίσμα» και αρκείται να αναφέρει ότι «Κάθε μέλος του διοικητικού συμβουλίου ευθύνεται έναντι της εταιρείας για ζημία που αυτή υφίσταται λόγω πράξης ή παράλειψης που συνιστά παράβαση των καθηκόντων του». Με τον τρόπο αυτό η νέα περί ευθύνης διάταξη συνδέεται με εκείνες των άρθρων 86 παρ. 1, 96 και 97 του Ν4548/2018, όπου αποτυπώνονται με συστηματικά ολοκληρωμένο τρόπο τα καθήκοντα των μελών του ΔΣ, η παράβαση των οποίων μπορεί να θεμελιώσει ευθύνη τους, δηλαδή, η γενική υποχρέωση των μελών της εταιρικής διοίκησης, για ορθή διοίκηση με σκοπό την προκοπή της εταιρείας, όπως εμμέσως αποτυπώνεται στο άρθρο 86 παρ.1¹⁴ και η υποχρέωση επιμέλειας και οργανικής πίστης, όπως αυτές μνημονεύονται, αφενός στο άρθρο 96 και αφετέρου στο άρθρο 97.¹⁵ Όσον αφορά, συγκεκριμένα, την υποχρέωση επιμέλειας «duty of care», τα μέλη του ΔΣ πρέπει να επιδεικνύουν το βαθμό επιμέλειας και προσοχής, που μπορεί λογικά να αναμένει κανείς από έναν μέσο, συνετό διαχειριστή σε ανάλογη θέση υπό παρόμοιες συνθήκες.¹⁶

- Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι τα μέλη του ΔΣ που ασκούν «τυπικά» το δικαίωμα συμμετοχής τους στο ΔΣ, επί παραδείγματι, δεν συμμετέχουν στις συνεδριάσεις του, δεν ενημερώνονται για την πορεία των εταιρικών υποθέσεων και εν γένει δεν ασκούν το καθήκον εποπτείας της εταιρείας, ευθύνονται κανονικά και ακέραια για τις πράξεις ή τις παραλείψεις τους.¹⁷ Όπως προαναφέρθηκε, η ευθύνη των μελών του ΔΣ της ΑΕ είναι νόθος αντικειμενική. Αυτό σημαίνει ότι τα μέλη του ΔΣ, προκειμένου να απαλλαγούν της ευθύνης κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, πρέπει να αποδείξουν την έλλειψη πταίσματός τους, πρέπει, δηλαδή, να αποδείξουν ότι δεν διέπραξαν *πλημμελή διαχείριση*. Αυτός ο κανόνας ισχύει και για τα μέλη που ασκούν «τυπικά» το δικαίωμα συμμετοχής τους στο ΔΣ.

B.3.2. Λόγοι απαλλαγής από την ευθύνη-Ειδικά ο «κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης»

- Στον Ν 4548/2018 καταγράφονται, περιοριστικά, τέσσερις λόγοι απαλλαγής από την ευθύνη:

- *Πρώτον*, το μέλος δεν ευθύνεται αν αποδείξει ότι κατέβαλε κατά την άσκηση των καθηκόντων του, την επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία που δραστηριοποιείται σε παρόμοιες συνθήκες (άρ.102 παρ.2, εδ.α'). Σχετικά με αυτήν την προϋπόθεση, αξίζει να σημειωθεί ότι για την αξιολόγησή της και άρα για τη νομιμοποιητική των πράξεων ή των παραλείψεων του μέλους του ΔΣ, λειτουργία της, πρέπει να ληφθούν υπόψη, αφενός η ιδιότητα του μέλους που πράττει και αφετέρου τα συγκεκριμένα καθήκοντα

¹⁴Βλ. Ε. Περάκη, Το νέο δίκαιο της ΑΕ, εκδ. 5^η, σελ.50.

¹⁵Βλ. ΕΦΑΘ 5626/2020.

¹⁶Βλ. Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικόλογων, Σύγχρονα ζητήματα εταιρικής ευθύνης, (2003), σελ.142.

¹⁷Βλ. Υπόθεση Francis v. United Jersey Bank.

που του έχουν ανατεθεί¹⁸. Έπομένως, άλλο μέτρο ευθύνης θα έχει ένας «επιμελής» επαγγελματίας manager και άλλο ένα «επιμελής» απλό μέλος του ΔΣ.

- Δεύτερον, το μέλος του ΔΣ απαλλάσσεται της ευθύνης του, αν διαπιστωθεί ότι έδρασε στα πλαίσια «σύννομης απόφασης της γενικής συνέλευσης» (άρ.102 παρ.4, εδ.α'). Εδώ, όμως, ανακύπτει ένα πρόβλημα. Η απαλλαγή των μελών του ΔΣ από την ευθύνη τους όταν πράττουν (ή παραλείπουν να πράξουν) βάσει σύννομης απόφασης της ΓΣ αφήνει τους μετόχους της μειοψηφίας ευάλωτους απέναντι στη δράση των διοικούντων και αυτό γιατί η πλειοψηφία των μετόχων είναι αυτή που θα λάβει την απόφαση της ΓΣ (και, συνεπώς, η πλειοψηφία είναι αυτή που, τελικά, οριοθετεί το «σύννομο» της δράσης των συμβούλων). Έτσι, δυστυχώς, η μόνη διέξοδος ελέγχου για τους μετόχους της μειοψηφίας είναι η επίκληση καταχρηστικότητας (281 ΑΚ), κατά τη λήψη της «σύννομης» απόφασης της ΓΣ από την πλειοψηφία.¹⁹

- Τρίτον, τα ενεργούντα μέλη του ΔΣ δεν ευθύνονται, όταν διενεργούν πράξεις ή παραλείψεις που αφορούν «εύλογη επιχειρηματική απόφαση», που ελήφθη: α) με καλή πίστη, β) με βάση επαρκή, για τις συγκεκριμένες συνθήκες πληροφόρηση και γ) με αποκλειστικό κριτήριο την εξυπηρέτηση του εταιρικού συμφέροντος (άρ. 102, παρ.4). Η περίπτωση αυτή αποκαλείται από τη θεωρία, ως «κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης (business judgment rule)». Τα παραπάνω τρία κριτήρια, πρέπει να συντρέχουν, σωρευτικά, ώστε να υπάρξει απαλλαγή από την ευθύνη. Η καθιέρωση του κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης στην ελληνική νομοθεσία παραχώρησε στα μέλη του ΔΣ ένα πλαίσιο *διακριτικής ευχέρειας* στη δράση τους. Τα μέλη του ΔΣ μπορούν, ελεύθερα, να λαμβάνουν αποφάσεις στα πλαίσια της νομιμότητας. Η λειτουργία του «κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης» έχει την έννοια ότι δεν ελέγχεται η *σκοπιμότητα* της ληφθείσας απόφασης.²⁰ Πιο συγκεκριμένα, στη βάση του σκεπτικού της παραχώρησης διακριτικής ευχέρειας, αξίζει να σημειωθεί, ότι οι διοικητές μπορούν να επικαλεστούν τον *κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης* όταν έχουν λάβει συνειδητή απόφαση. Η καλή πίστη και η μη αποκόμιση ίδιου οφέλους είναι προαπαιτούμενα. Όταν τα προαπαιτούμενα συντρέχουν, δεν υπάρχει χώρος για *δικαστικό έλεγχο* της απόφασης του ΔΣ και, συνεπώς, η ορθότητα της ληφθείσας επιχειρηματικής απόφασης επαφίεται στη σφαίρα δράσης της εταιρείας²¹.

- Πράγματι, η άνευ ετέρου ευθύνη των μελών του ΔΣ στην περίπτωση τέλεσης ζημιογόνων πράξης για την εταιρεία, θα οδηγούσε σε ατομία ανάληψης επιχειρηματικών σχεδίων και, άρα, σε οικονομικό μαρασμό της επιχείρησης. Σύμφωνα με τον κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης, ακόμη και αν είναι ζημιογόνα η πράξη (ή η παράλειψη) του μέλους του ΔΣ, εάν αυτή αφορά «εύλογη επιχειρηματική απόφαση» που ελήφθη με, σωρευτικώς συντρέχοντα, τα παραπάνω τρία κριτήρια, το μέλος του ΔΣ απαλλάσσεται της ευθύνης του.

- Εξάλλου, η θεσμοθέτηση αυτού του κανόνα ευνοεί και μία άλλη πρακτική. Αντί της κατάφασης ευθύνης και συνακόλουθα την άσκηση της εταιρικής αγωγής, μπορούν

¹⁸Ο.π., Ρόκας, (2019), σελ. 336.

¹⁹Ο.π., Αλεξανδρίδου (2019), σελ. 326.

²⁰Ζυγούρος, Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης, (2012), σελ.93.

²¹Βλ. υπόθεση Aronson v. Lewis.

να ενεργοποιηθούν, αντίθετα, άλλα μέσα ελέγχου των μελών του ΔΣ, όπως είναι, για παράδειγμα, η μη ανανέωση της θητείας τους ή, ακόμη, και η ανάκλησή αυτών²². Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης ευνοεί τη χρήση αυτών των μέσων.

- Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί, ότι το εύρος του μέτρου ευθύνης, βάσει του «κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης», διαφέρει κατά περίπτωση. Έτσι, τη στιγμή που σε περιόδους οικονομικής ευρωστίας και παραγωγικής λειτουργίας της επιχείρησης, μία επιχειρηματική απόφαση μπορεί να χαρακτηριστεί ως *εύλογη*, σε μία άλλη περίοδο οικονομικής δυσχέρειας, όπως όταν η επιχείρηση είναι υπερχρεωμένη ή βρίσκεται σε έλλειψη ρευστότητας, η ίδια επιχειρηματική απόφαση μπορεί να θεωρηθεί *διαχειριστικό πταίσμα*, με συνέπεια τη στοιχειοθέτηση ευθύνης του συμβούλου που έλαβε την απόφαση²³.

- Τέλος, όσον αφορά στον κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης, η νομολογία των ποινικών δικαστηρίων τείνει, συνήθως, να μην τον λαμβάνει υπόψη. Συνήθως, κρίνει, δηλαδή, ότι δεν στοιχειοθετούνται οι προϋποθέσεις εφαρμογής του, με αποτέλεσμα τα ποινικά δικαστήρια να οδηγούνται αντ' αυτού στη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της απιστίας (390 ΠΚ) για τους ευθυνόμενους διοικητές²⁴.

- *Τέταρτον*, απαλλαγή από την ευθύνη συντρέχει, όταν ο σύμβουλος τελεί μία πράξη (ή μία παράλειψη) που στηρίχθηκε σε εισήγηση ή γνώμη ανεξάρτητου οργάνου ή επιτροπής, που λειτουργεί στην εταιρεία, σύμφωνα με το νόμο (αρ.102, παρ.4, εδ. τελευταίο).

- Καταληκτικά, αξίζει να σημειωθεί, ότι οι κανόνες απαλλαγής από την ευθύνη εφαρμόζονται και για τα πρόσωπα που ενεργούν πράξεις διαχείρισης και εκπροσώπησης, σύμφωνα με το άρθρο 87, δηλαδή, στα πρόσωπα που ανατίθενται οι εξουσίες διαχείρισης και εκπροσώπησης, (μέλη του ΔΣ ή τρίτους) ή και στα πρόσωπα, ακόμη, των οποίων η πράξη διορισμού ως μελών του διοικητικού συμβουλίου είναι ελαττωματική (άρ. 102, παρ.5). Στην τελευταία αυτήν περίπτωση (της ελαττωματικής πράξης διορισμού), γίνεται λόγος για «εν τοις πράγμασι» ή «de facto» μέλη του ΔΣ, για τα οποία γίνεται, αναλυτικά, λόγος, παρακάτω.

Γ. Ευθύνη των μελών ΔΣ της ΑΕ, απορρέουσα από διάφορα νομοθετήματα

Γ.1. Ευθύνη μελών ΔΣ της ΑΕ που πηγάζει από τον Ν4548/2018

- Η μήτρα όλων των ειδών ευθύνης των μελών του ΔΣ που πηγάζουν από τον Ν4548/2018 είναι εκείνη εκ της διάταξης 102 του παραπάνω νόμου. Το άρθρο αυτό καθιερώνει «νόθο αντικειμενική ευθύνη» για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των μελών του ΔΣ της ΑΕ, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Η ευθύνη αυτή υφίσταται και ως προς τα υποκατάστατα όργανα του ΔΣ, που ασκούν πράξεις διαχείρισης και εκπροσώπησης κατ'ανάθεση εξουσίας, σύμφωνα με το άρθρο 87,

²²Ο.π., Ρόκας, (2019), σελ. 339.

²³Ο.π., Αλεξανδρίδου, (2019), σελ. 325.

²⁴Ο.π., Ρόκας, (2019), σελ. 341.

καθώς και ως προς τα μέλη του ΔΣ των οποίων η πράξη διορισμού ήταν ελαττωματική (de facto ή «εν τοις πράγμασι» μέλη του ΔΣ).

Γ.1.1. Ειδικά η απαγόρευση ανταγωνισμού

- Περίπτωση αστικής ευθύνης προς αποζημίωση προβλέπεται στο Ν4548/2018 (άρθρο 98 παρ.2) με την *απαγόρευση ανταγωνισμού*. Με αυτήν τη διάταξη, οι διευθυντές και γενικότερα τα μέλη του ΔΣ, τα οποία ασκούν διευθυντικά καθήκοντα στην εταιρεία, εφόσον -χωρίς άδεια της ΓΣ ή πρόβλεψη του καταστατικού- διενεργήσουν πράξεις που υπάγονται στους σκοπούς της εταιρείας, καθώς και αν μετέχουν ως ομόρρυθμοι εταίροι ή ως μόνο μέτοχοι ή εταίροι σε εταιρίες που επιδιώκουν τέτοιους σκοπούς, ενέχονται έναντι της εταιρείας προς αποζημίωση. Η εταιρεία, όμως, αντί της αποζημίωσης, δύναται, προκειμένου για πράξεις (ή παραλείψεις) που διενεργήθηκαν για λογαριασμό του ίδιου του συμβούλου ή του διευθυντή, να απαιτήσει να θεωρηθεί ότι οι πράξεις αυτές τελέστηκαν *για λογαριασμό της*, αποκομίζοντας τα οφέλη από την τέλεση της πράξης. Αν πρόκειται, δε, για πράξη ή παράλειψη που τελέστηκε για λογαριασμό τρίτου, η εταιρεία δύναται να αξιώσει την αμοιβή που δόθηκε στο σύμβουλο ή τον διευθυντή για την τέλεση της πράξης από τον τρίτο, ή να απαιτήσει την εκχώρηση της απαίτησης του συμβούλου, κατά του τρίτου²⁵. Σύμφωνα με την παρ.3 του άρθρου 98, «οι απαιτήσεις αυτές της εταιρείας παραγράφονται ύστερα από ένα (1) έτος από τότε που οι παραπάνω πράξεις ανακοινώθηκαν σε συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου ή γνωστοποιήθηκαν στην εταιρεία. Η παραγραφή επέρχεται, πάντως, πέντε έτη (5) μετά την ενέργεια της απαγορευμένης πράξης».

Γ.1.2. Η ευθύνη εκ των άρθρων 176 επόμενα του Ν 4548/2018

- Επιπλέον, όσον αφορά τον Ν4548/2018, τα μέλη του ΔΣ υπέχουν ποινική ευθύνη, βάσει των άρθρων 176 επόμενα. Συγκεκριμένα, και σύμφωνα με το άρθρο 176, ποινικά κολάσιμη είναι η υποβολή ψευδών ή παραπλανητικών δηλώσεων προς το κοινό, σχετικά με την κάλυψη ή την καταβολή του κεφαλαίου ή περί στοιχείων της εταιρείας, τα οποία δύναται να επηρεάσουν θετικά την εγγραφή του κοινού σε εκδιδόμενους τίτλους.

- Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 177, ποινική ευθύνη υπέχουν τα μέλη του ΔΣ που εν γνώσει τους συντάσσουν ή εγκρίνουν ψευδείς ή παραπλανητικές χρηματοοικονομικές καταστάσεις της εταιρείας ή τις συντάσσουν κατά παράβαση του νόμου ως προς το περιεχόμενό τους (παράνομες χρηματοοικονομικές καταστάσεις)²⁶.

- Επιπλέον, ποινικά κολάσιμη είναι η σύναψη, εκ μέρους μέλους του ΔΣ σύμβασης για την οποία απαιτείται άδεια από την εταιρεία κατά το άρθρο 100 (σύναψη

²⁵Ο.π., Ψυχομάνης, (2018), σελ. 357-358.

²⁶Μάρκου, Βασικά ζητήματα του σύγχρονου εταιρικού δικαίου, Αφιέρωμα εις Κ.Παμπούκη, (2003), σελ. 235.

σύμβασης με «συνδεδεμένα μέρη»), αν η άδεια αυτή δεν δόθηκε. Αν η άδεια δοθεί εκ των υστέρων (μετά τη σύναψη της σύμβασης), το αξιόποινο εξαλείφεται (άρθρο 179 Ν4548/2018).²⁷ Επίσης σύμφωνα με το άρθρο 179, αξιόποινη είναι και η παράλειψη πιστοποίησης του μετοχικού κεφαλαίου ή η ψευδής πιστοποίηση της εν λόγω καταβολής.

- Τέλος, αξιόποινες πράξεις αποτελούν, σύμφωνα με το άρθρο 180 Ν4548/2018, παραβάσεις σχετικές με τη σύγκληση γενικής συνέλευσης και με τη συμπερίληψη στην ημερήσια διάταξη αυτής (της ΓΣ), ορισμένων θεμάτων.

Γ.2. Λοιπές πηγές ευθύνης μελών ΔΣ, πέραν του Ν4548/2018. [Είδη ευθύνης: (ποινική, αστική, διοικητική, εκ του ευρύτερου εμπορικού δικαίου ευθύνη, ευθύνη έναντι του Δημοσίου και Δημόσιων Οργανισμών)].

Γ.2.1. Ευθύνη έναντι του Δημοσίου και των Δημόσιων Οργανισμών

- **α)** Ευθύνη των εταιρικών διοικητών κατά του Δημοσίου απορρέει από το άρθρο 50 του Ν4174/2013. Σύμφωνα με αυτήν τη διάταξη, οι «πρόεδροι», οι διευθύνοντες σύμβουλοι, οι διευθυντές, οι εντεταλμένοι στη διοίκηση και οι εκκαθαριστές ευθύνονται, ατομικά και εις ολόκληρον με την εταιρεία, κατά του Δημοσίου, για τους παρακρατούμενους φόρους, τον ΦΠΑ και τους επιρριπτόμενους φόρους που οφείλονται από την εταιρεία προς το Δημόσιο²⁸. Μάλιστα, κατά κρατούσα γνώμη, δεν απαιτείται ατομική ειδοποίηση των διοικούντων, για τις παραπάνω φορολογικές οφειλές²⁹.

- **β)** Επιπρόσθετα, βάσει του άρθρου 29 του Ν2960/2001, θεμελιώνεται ευθύνη των παραπάνω προσώπων, από τελωνειακής φύσεως παραβάσεις. Ως τελωνειακής, δε, φύσεως παράβαση, λογίζεται η μη απόδοση εκ του φυσικού ή του νομικού προσώπου στην Τελωνειακή αρχή, του συνόλου των φόρων, των δασμών, του ΦΠΑ και των λοιπών δικαιωμάτων του Δημοσίου, που αναλογούν στα προς κυκλοφορία εμπορεύματα και επιβαρύνουν αυτά. Τα ίδια, παραπάνω, υπεύθυνα πρόσωπα μπορούν να θεωρηθούν ως αυτουργοί (ή συνεργοί κατά περίπτωση) του αδικήματος της λαθρεμπορίας (άρθρο 153 Ν2960/2001), (βλ. παρακάτω στο κεφάλαιο της ποινικής ευθύνης).

- **γ)** Τα ίδια πρόσωπα ευθύνονται, σύμφωνα με το άρθρο 31 του Ν4321/2015, αλληλέγγυα και εις ολόκληρον με την εργοδότη εταιρεία, για μη καταβολή ασφαλιστικών εισφορών, πρόσθετων τελών, προσαυξήσεων και λοιπών επιβαρύνσεων, τα οποία οφείλονται από την εταιρεία προς τους Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης, ανεξάρτητα από το χρόνο βεβαίωσής τους. Η ευθύνη αυτή των εν λόγω προσώπων υφίσταται τόσο κατά τη διάρκεια λειτουργίας, όσο και κατά το χρόνο διάλυσης ή συγχώνευσης της εταιρείας.

²⁷ Μικρουλέα, Όρια δράσης και ευθύνης των εταιρικών διοικητών, σελ.291 επ.

²⁸ Αικ. Φινοκαλιώτη, Η αστική ευθύνη των διοικούντων ΑΕ και ΕΠΕ για φορολογικές οφειλές, (2014).

²⁹ ΣτΕ 1623/2015.

Γ.2.2. Αστική ευθύνη:

α) Η εις ολόκληρον ευθύνη, μέσω του άρθρου 71 ΑΚ

- Αρχικά, αστική ευθύνη θεμελιώνεται από τη διάταξη 71 ΑΚ. Με τη διάταξη αυτή, τα υπαίτια μέλη του ΔΣ ευθύνονται προσωπικά και σε ολόκληρο με το νομικό πρόσωπο της εταιρείας³⁰. Με άλλες λέξεις, με την 71 ΑΚ, η υπαίτια παράβαση από το όργανο διοίκησης και εκπροσώπησης του νομικού προσώπου, δηλαδή το ΔΣ, εξομοιώνεται με υπαίτια παράβαση, *ίδιας*, (δηλαδή του μέλους του ΔΣ), νομικής υποχρέωσης.

- Από το συνδυασμό των διατάξεων 71 και 914 του ΑΚ συνάγεται ότι η αρχή της μη ευθύνης των διοικούντων την ΑΕ *κάμπτεται* και δεν ισχύει όταν υπάρχει πταίσμα αυτών από αδικοπραξία, βάσει της 914 ΑΚ, οπότε και υφίσταται ευθύνη τους. Στην προκειμένη περίπτωση, όταν το μέλος του ΔΣ βαρύνεται με υπαιτιότητα στην πράξη (ή παράλειψή του), τότε ιδρύεται πρόσθετη εις ολόκληρον ευθύνη και του νομικού προσώπου της ΑΕ και εφαρμόζεται η διάταξη 481 του ΑΚ για την παθητική ενοχή εις ολόκληρον. Πάντως, απαραίτητη προϋπόθεση της ευθύνης του νομικού προσώπου από τις πράξεις και παραλείψεις των προσώπων που το εκπροσωπούν είναι οι πράξεις αυτές (ή οι παραλείψεις τους) να έγιναν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων που τους έχουν ανατεθεί³¹.

- Το νομικό πρόσωπο, ωστόσο, σε περίπτωση καταβολής της οφειλόμενης αποζημίωσης, δικαιούται, βάσει των περί εντολής διατάξεων του ΑΚ (714 επ.) να στραφεί κατά του υπαίτιου συμβούλου και να απαιτήσει το ποσό της αποζημίωσης. Αυτό, σαφώς, συνάγεται από την -όπως σε προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκε- εφαρμογή των περί εντολής διατάξεων στις σχέσεις μεταξύ της ΑΕ και μελών του ΔΣ της και κυρίως από τη διάταξη 714 ΑΚ σύμφωνα με την οποία «ο εντολοδόχος (εν προκειμένω το μέλος του ΔΣ) ευθύνεται για κάθε πταίσμα», (προφανώς, κατά του εντολέα του, ήτοι, του νομικού προσώπου της εταιρείας).

β) Η ευθύνη κατά τις διαπραγματεύσεις της σύμβασης (άρθρα 197 και 198 ΑΚ)

- Επιπλέον, εις ολόκληρον ευθύνη του νομικού προσώπου της ΑΕ και των υπαιτίων εκπροσώπων του, δύναται να προκύψει, από το συνδυασμό των άρθρων 71, 197 και 198 ΑΚ και *κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων* της σύμβασης. Πιο συγκεκριμένα, σε περίπτωση ακυρότητας της σύμβασης ή ματαίωσης της σύναψης αυτής, όταν το υπαίτιο πρόσωπο απέκρυψε τους λόγους ακυρότητας της σύμβασης ή έδωσε διαβεβαιώσεις για την κατάρτιση αυτής έχει υποχρέωση αποζημίωσης έναντι του καλόπιστου τρίτου που πίστεψε στην κατάρτιση της σύμβασης. Για την κατάφαση της ευθύνης, η συμπεριφορά του υπαιτίου πρέπει να είναι αθέμιτη ή αντίθετη προς τα χρηστά συναλλακτικά ήθη και παράλληλα να λαμβάνει χώρα *κατά το στάδιο των*

³⁰Ο.π., Ψυχομάνης, (2018), σελ. 358.

³¹Βλ. ΑΠ 1885/2014, ΑΠ 1723/2014.

διαπραγματεύσεων. Σύμφωνα με την απόφαση ΑΠ 1435/2015, η αποζημίωση περιλαμβάνει τη ζημία (θετική ή και διαφυγόν κέρδος) που υπέστη ο διαπραγματευόμενος επειδή πίστεψε στην κατάρτιση της σύμβασης και την οποία θα απέφευγε αν από την αρχή τηρούσε αρνητική στάση³².

- Στους κόλπους της ΑΕ, η ανωτέρω κατάσταση ευθύνης μπορεί, επί παραδείγματι, να λάβει χώρα στην περίπτωση της απαγορευμένης σύναψης σύμβασης με «συνδεδεμένα μέρη», (άρθρο 99 Ν4548/2018). Λόγου χάρι, όταν ένα μέλος του ΔΣ ασκώντας την εκπροσωπευτική του εξουσία διαπραγματεύεται τη σύναψη σύμβασης μεταξύ του νομικού προσώπου της εταιρείας της οποίας είναι μέλος και ενός στενού μέλους της οικογένειας (συνδεδεμένο μέρος), προσώπου που ελέγχει την εταιρεία, (π.χ. του «γενικού διευθυντή»), υπέχει της σχετικής, παραπάνω περιγραφόμενης, ευθύνης. Αυτό μπορεί να συμβεί π.χ. όταν το μέλος του ΔΣ κατά τις διαπραγματεύσεις του, δημιούργησε στον έτερο συμβαλλόμενο (το «συνδεδεμένο μέρος») την εύλογη πεποίθηση ότι η νόμιμη κατάρτιση σύμβασης είναι εφικτή και η σύμβαση δεν πρόκειται να ματαιωθεί, *αποκρύπτοντάς του* ότι για τη νομιμότητα σύμβασης του νομικού προσώπου της ΑΕ με το συνδεδεμένο μέρος *απαιτείται απόφαση του ΔΣ. (άρθρο 100 Ν4548/2018)*. Σε μία τέτοια περίπτωση, μαζί με το μέλος του ΔΣ που διαπραγματευόμενο με το συνδεδεμένο μέρος παραλείπει την «υποχρέωση διαφώτισης», (μία από τις προϋποθέσεις για την «ευθύνη από διαπραγματεύσεις κατά τις 197 και 198 ΑΚ»), ευθύνεται εις ολόκληρον, σύμφωνα με το άρθρο 71 ΑΚ και το νομικό πρόσωπο της εταιρείας, δηλαδή, η ΑΕ.

γ) Η αδικοπρακτική ευθύνη (άρθρο 914 ΑΚ)

- Τα μέλη του ΔΣ της ΑΕ, σε περίπτωση τέλεσης πράξης ή παράλειψης, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, που συνοδεύεται από πταίσμα τους, ευθύνονται κατά του νομικού προσώπου της εταιρείας κατά τις διατάξεις για αδικοπραξίες. Η έλλειψη ευθύνης των μελών του ΔΣ, με την προσωπική τους περιουσία, έναντι της εταιρείας ή τρίτων, (μετόχων ή εταιρικών δανειστών), κάμπτεται στην περίπτωση που για το μέλος του ΔΣ στοιχειοθετείται αδικοπραξία (914 ΑΚ), οπότε το τελευταίο ευθύνεται έναντι της εταιρείας ή των τρίτων με την προσωπική του περιουσία. Η υπαίτια πράξη ή παράλειψη μέλους του ΔΣ συνιστά αυτή καθ'εαυτήν αδικοπραξία κατά την έννοια των διατάξεων 914επ. ΑΚ και γεννά την αντίστοιχη υποχρέωση αποζημίωσης, όταν η υπαίτια πράξη ή παράλειψη με την οποία παραβιάσθηκε η ενοχική σύμβαση, λαμβάνουσα χώρα και χωρίς τη συμβατική σχέση, θα ήταν παράνομη *ως αντικείμενη στο υπό του δικαίου επιβαλλόμενο γενικό καθήκον* τού να μη ζημιώνει κανείς άλλον υπαίτια³³.

- Πέραν της εταιρείας, λοιπόν, και οι μέτοχοι, ευθέως, έχουν αυτοτελή αξίωση αποζημίωσης κατά των μελών του ΔΣ της εταιρείας, όταν η ζημιόγonos πράξη των τελευταίων, αυτοτελώς θεωρούμενη, συνιστά συγχρόνως και *παράνομη επέμβαση στην υπόσταση του μετοχικού δικαιώματος*, π.χ. όταν τα μέλη του ΔΣ εμφανίζουν αναληθείς

³²Βλ. ΑΠ 1435/2015.

³³Βλ. ΜονΠρΑθ 1493/2020.

ισολογισμούς, με αποτέλεσμα τη μεταβολή της τιμής της μετοχής. Μια τέτοια συμπεριφορά συνιστά, δηλαδή, και ως προς τους μετόχους αδικοπραξία, από την οποία απορρέει άμεση και αυτοτελής υποχρέωση προς αποζημίωση κατά των μελών του ΔΣ³⁴.

- Εξάλλου, στην διασφάλιση της προστασίας του μετοχικού δικαιώματος συνηγορεί και η λειτουργία κανόνων *υπερνομοθετικής ισχύος*. Έτσι, το μετοχικό δικαίωμα αποτελεί περιουσιακό στοιχείο των μετόχων, προστατευόμενο από τη διάταξη 17 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ³⁵.

- Καταληκτικά, αδικοπρακτική ευθύνη στοιχειοθετείται και για την αντίθεση στα χρηστά ήθη (919 ΑΚ), για την απόκλιση, δηλαδή, μιας συμπεριφοράς του έξω κόσμου από τις αντιλήψεις, του μέσου σώφρονος και συνετού ανθρώπου.

Γ.2.3. Ποινική ευθύνη

α) Φοροδιαφυγή (άρθρα 66-67 του Ν 4174/2013)

- Ποινική ευθύνη των διοικητών απορρέει, αρχικά, από τις διατάξεις για τη φοροδιαφυγή (άρ.66-67 του Ν4174/2013). Το συγκεκριμένο είδος ευθύνης υφίσταται για τους προέδρους του διοικητικού συμβουλίου, τους διοικούντες, τους διευθύνοντες ή τους εντεταλμένους συμβούλους, τους διευθυντές και τους γενικούς διευθυντές. Σε περίπτωση απουσίας των παραπάνω προσώπων και μόνο τότε ευθύνονται τα απλά μέλη του ΔΣ. Δεν αρκεί, συνεπώς, ο χαρακτηρισμός του κατηγορουμένου ως διαχειριστή ή ως νόμιμου εκπροσώπου κλπ. της εταιρικής επιχείρησης και αυτό διότι το έγκλημα της φοροδιαφυγής αποτελεί *ιδιαίτερο έγκλημα*, η αντικειμενική υπόσταση του οποίου πληρούται μόνον εφόσον ο αυτουργός έχει *ορισμένη ιδιότητα*³⁶.

- Ως φοροδιαφυγή θεωρείται η αποφυγή κατάβολης φόρου εισοδήματος, η αποφυγή καταβολής ΦΠΑ, ΕΝΦΙΑ, καθώς και η έκδοση ή η αποδοχή εικονικών φορολογικών στοιχείων³⁷. Προκειμένου να στοιχειοθετηθεί η ευθύνη των παραπάνω προσώπων πρέπει να ισχύουν, *σωρευτικά*, οι κάτωθι προϋποθέσεις: **α)** τα προαναφερθέντα πρόσωπα πρέπει να είχαν τις ανωτέρω ιδιότητες κατά τον χρόνο λειτουργίας του νομικού προσώπου είτε κατά τον χρόνο λύσης, διάλυσης ή συγχώνευσής του είτε κατά τη διάρκεια της εκκαθάρισής του, **β)** οι οφειλές θα πρέπει να κατέστησαν ληξιπρόθεσμες κατά την διάρκεια της θητείας των ανωτέρω προσώπων. Εφόσον, λοιπόν, κάποια οφειλή καταστεί ληξιπρόθεσμη το επόμενο έτος από αυτό στο οποίο ανάγεται, τότε ευθύνη υπέχει εκείνος που ασκεί τη διοίκηση της ΑΕ τότε που κατέστη ληξιπρόθεσμη η οφειλή. Δεν ευθύνεται, με άλλα λόγια, εκείνος που ασκούσε τη διοίκηση της ΑΕ κατά τον χρόνο που γεννήθηκε η επίμαχη οφειλή. Τέλος, **γ)** οι

³⁴Βλ. ΜονΠρΑθ 12468/2012.

³⁵Βλ. ΕΔΔΑ, υπόθεση Vander Male.

³⁶Βλ. ΑΠ 54/2019.

³⁷Για την έκδοση και αποδοχή εικονικών φορολογικών στοιχείων, βλ. ΑΠ 611/2020.

οφειλές να μην καταβλήθηκαν ή αποδόθηκαν στο Δημόσιο από υπαιτιότητά των ανωτέρω προσώπων-διοικητών³⁸.

- Τέλος, ως αυτουργοί και συμμετοχοί στο παραπάνω έγκλημα της φοροδιαφυγής θεωρούνται και «...όσοι ασκούν στην πραγματικότητα τις εξουσίες και αρμοδιότητες που αντιστοιχούν στις κατονομαζόμενες στον ΚΦΔ ιδιότητες και θέσεις.» (βλ. άρ. 67 §4 ΚΦΔ). Με άλλες λέξεις, ως αυτουργοί και συμμετοχοί μπορούν να θεωρηθούν και οι «εν τοις πράγμασι» ή, αλλιώς, «de facto» διοικούντες. Αυτή η πρόβλεψη για την ύπαρξη ευθύνης και των «εν τοις πράγμασι» διοικούντων στη φοροδιαφυγή αποτελεί και την κεντρική διαφορά, -αναφορικά με τα υποκείμενα των εγκλημάτων- μεταξύ του αδικήματος της φοροδιαφυγής (άρ. 66 του Ν 4174/2013) και του αδικήματος της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο (άρ. 25 του Ν 1882/1990), αφού στο αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο ο κύκλος των υπευθύνων (αυτουργών και συμμετόχων) δεν επεκτείνεται και στους «de facto» διοικούντες. Το εν λόγω αδίκημα αναλύεται, αμέσως, παρακάτω.

β) Μη καταβολή χρεών προς το Δημόσιο (άρθρο 25 του Ν 1882/1990)

- Σύμφωνα με το άρθρο 25 παρ.1 του Ν1882/1990, «Όποιος δεν καταβάλλει τα βεβαιωμένα στη Φορολογική Διοίκηση χρέη προς το Δημόσιο, τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς του ευρύτερου δημόσιου τομέα, για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των τεσσάρων (4) μηνών τιμωρείται με ποινή φυλάκισης». Τα πρόσωπα που, δυνητικά, μπορούν να θεωρηθούν ως υποκείμενα τέλεσης του εγκλήματος καταγράφονται στην παρ.2, περ. α' του άρθρου 25, η οποία ορίζει ότι «Στις κατωτέρω περιπτώσεις οφειλετών του Δημοσίου οι προβλεπόμενες ποινές που αναφέρονται στην παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου επιβάλλονται και: α) Προκειμένου για ημεδαπές ανώνυμες εταιρείες, στους διευθύνοντες ή εντεταλμένους ή συμπράττοντες συμβούλους ή διοικητές ή γενικούς διευθυντές αυτών ή σε κάθε πρόσωπο εντεταλμένο, είτε αμέσως, είτε εμμέσως, είτε από το νόμο, είτε από ιδιωτική βούληση στη διοίκηση ή διαχείριση των εταιρειών αυτών, σωρευτικώς ή μη. Αν ελλείπουν όλα τα παραπάνω πρόσωπα, οι ποινές επιβάλλονται κατά των προέδρων των διοικητικών συμβουλίων των εταιρειών αυτών, εφ'όσον ασκούν, πράγματι, προσωρινώς ή διαρκώς, ένα από τα καθήκοντα των προσώπων που αναφέρονται πιο πάνω...». Από τη διατύπωση της παρ.2, περ.α' του άρθρου 25 συνάγεται, λοιπόν, ότι και τα απλά μέλη του ΔΣ μπορούν να διαπράξουν το αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο³⁹.

γ) Λαθρεμπορία (άρθρο 155 του Ν 2960/2001)

- Επόμενη περίπτωση ποινικής ευθύνης των μελών του ΔΣ της ΑΕ καταγράφεται στο άρθρο 153 του Ν 2960/2001, όπου αναφέρεται ο κύκλος των προσώπων που μπορούν να χαρακτηριστούν ως αυτουργοί ή συνεργοί του αδικήματος της λαθρεμπορίας, το οποίο (αδίκημα) καταγράφεται στο άρθρο 155 του ίδιου νόμου.

³⁸Βλ. Ε. Θ. Πασαμichάλη, Νομικής Συμβούλου του Κράτους, Η αλληλέγγυα ευθύνη διοικούντων νομικά πρόσωπα και νομικές οντότητες, (2019).

³⁹Βλ. Κονταξής/Σταϊκούρας, Η ποινική ευθύνη των μελών του ΔΣ ΑΕ (γνμδ), ΝοΒ, (2005).

- Σύμφωνα με το άρθρο 155 παρ.1: «Λαθρεμπορία είναι: α) η εντός του τελωνειακού εδάφους εισαγωγή ή εξ αυτού εξαγωγή εμπορευμάτων υποκειμένων σε δασμούς, φόρους και λοιπές επιβαρύνσεις που εισπράττονται στα Τελωνεία, χωρίς τη γραπτή άδεια της αρμόδιας Τελωνειακής Αρχής ή σε άλλο από τον ορισμένο παρ' αυτής τόπο ή χρόνο,

β) οποιαδήποτε ενέργεια, που αποσκοπεί να στερήσει το Ελληνικό Δημόσιο ή την Ευρωπαϊκή Ένωση των υπ' αυτών εισπρακτέων δασμών, φόρων και λοιπών επιβαρύνσεων από τα εισαγόμενα ή εξαγόμενα εμπορεύματα, και αν ακόμη αυτά εισπράχθηκαν κατά χρόνο και τρόπο διάφορο εκείνου που ορίζει ο νόμος.

Όταν Τελωνειακή Αρχή διαπιστώνει λαθρεμπορίες ή απάτες διά των οποίων διέφυγε και δεν αποδόθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή το Δημόσιο ποσό άνω των 150.000 ευρώ από δασμούς, φόρους και λοιπές επιβαρύνσεις, απαγορεύεται στις αρμόδιες Δ.Ο.Υ. να χορηγούν στους παραβάτες βεβαιώσεις ή πιστοποιητικά που τους είναι απαραίτητα για την κατάρτιση συμβολαιογραφικών πράξεων μεταβίβασης περιουσιακών στοιχείων.

Στην περίπτωση αυτή αναστέλλεται έναντι του Δημοσίου το απόρρητο των καταθέσεων και των τραπεζικών λογαριασμών του παραβάτη. (άρθρο 153 παρ. 1).

- Η παράγραφος 3, περίπτωση α) του άρθρου 153 αποτυπώνει την ύπαρξη αυτοτελούς ευθύνης των απλών μελών του ΔΣ της ΑΕ, για το αδίκημα της λαθρεμπορίας, εφόσον ελλείπουν οι πρόεδροι των διοικητικών συμβουλίων, οι διευθύνοντες ή εντεταλμένοι ή συμπράττοντες σύμβουλοι, οι διοικητές και οι διευθυντές ή γενικοί διευθυντές.

- Τέλος, τα ίδια πρόσωπα -εκπρόσωποι των νομικών προσώπων και εκκαθαριστές- που υπέχουν αστική ευθύνη, κατά το άρθρο 29 του Ν 2960/2001 για τελωνειακής φύσεως παραβάσεις, (οι οποίες αναφέρθηκαν παραπάνω), ευθύνονται παράλληλα και ποινικά, σύμφωνα με το άρθρο 153 του Ν 2960/2001, για το αδίκημα της λαθρεμπορίας.

δ) Δυσχέραση ικανοποίησης των πτωχευτικών πιστωτών (άρθρο 171 του Ν 3588/2007)

- Περαιτέρω, ποινική ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της ΑΕ υφίστατο σε περίπτωση *δυσχέρασης ικανοποίησης των πτωχευτικών πιστωτών*, κατά το άρθρο 171 του καταργημένου Πτωχευτικού Κώδικα (Ν3588/2007). Η διάταξη δεν περιορίζει τον κύκλο των αυτουργών στους διοικητές – και γενικότερα στα μέλη του ΔΣ- των ΑΕ, αντιθέτως, ο νομοθέτης χρησιμοποιεί την αναφορική αντωνυμία «όποιος» για να δηλώσει τους πιθανούς δράστες. Ωστόσο, από την κατηγοριοποίηση των περιπτώσεων ευθύνης (στην παρ.1 του άρθρου 171 ΠτΚ) γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι οι παράνομες ενέργειες που περιγράφονται προσιδιάζουν, κυρίως, σε μέλη Διοικητικού Συμβουλίου Ανώνυμης Εταιρείας.

- Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την παρ.1, οι δράστες τιμωρούνταν με ποινή φυλάκισης δύο (2) ετών και χρηματική ποινή, εφόσον κατά την ύποπτη περίοδο ή και (6) έξι μήνες πριν ή και μετά την κήρυξη της πτώχευσης: α) εξαφάνιζαν ή

παρασιωπούσαν περιουσιακά τους στοιχεία που σε περίπτωση πτώχευσης ενέπιπταν στην πτωχευτική περιουσία, ή, μη επιδεικνύοντας συνετή οικονομική διαχείριση, ματαίωναν την εκπλήρωση υποχρεώσεων τρίτων, β) κατήρτιζαν ζημιογόνες ή κερδοσκοπικές ή ριψοκίνδυνες δικαιοπραξίες πάσης φύσεως, κατά τρόπο αντίθετο με την έννοια της συνετής οικονομικής διαχείρισης ή διέθεταν υπερβολικά ποσά σε παίγνια, στοιχήματα ή σε αντιοικονομικές δαπάνες ή σύναπταν χρέη για τους σκοπούς αυτούς, γ) προμηθεύονταν εμπορεύματα ή αξιόγραφα, με πίστωση, τα οποία τα διέθεταν σε τιμές ουσιωδώς κάτω της αξίας τους, δ) παρίσταναν, ψευδώς, ότι ήταν οφειλέτες άλλων ή αναγνώριζαν ανύπαρκτα δικαιώματα τρίτων, ε) παρέλειπαν την τήρηση υποχρεωτικών εμπορικών βιβλίων, ώστε να δυσχεραίνεται η διαπίστωση της κατάστασης της περιουσίας τους, στ) εξαφάνιζαν, απέκρυπταν ή παρασιωπούσαν την ύπαρξη των εμπορικών τους βιβλίων, ζ) αντίθετα προς το νόμο, είτε παρέλειπαν την, κατά το νόμο, σύνταξη των ισολογισμών ή της απογραφής, είτε, κατήρτιζαν ισολογισμό ή απογραφή κατά τρόπο που να δυσχεραίνει τη διαπίστωση της κατάστασης της περιουσίας τους, η) ελάττωναν την κατάσταση της περιουσίας τους, ή παρασιωπούσαν ή απέκρυπταν τις αληθινές δικαιοπρακτικές τους σχέσεις.

ε) Απιστία (390 ΠΚ)

- Επιπλέον, τα μέλη του ΔΣ της ΑΕ μπορούν να καταλογιστούν ως δράστες για το αδίκημα της απιστίας. Το εν λόγω αδίκημα, κατ' άρθρο 390 ΠΚ, αποτελεί την ποινική διάσταση της αστικής ευθύνης των μελών του διοικητικού συμβουλίου έναντι της εταιρείας. Πρόκειται στην ουσία για περιουσιακή μετάθεση με κατάχρηση ορισμένης σχέσης εμπιστοσύνης.

- Για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος της απιστίας απαιτείται αντικειμενικώς: 1) ο δράστης να έχει τη διαχείριση ή επιμέλεια ξένης περιουσίας (ολική ή μερική ή για ορισμένη μόνο πράξη), βάσει του νόμου ή δικαιοπραξίας, κατά τον χρόνο τελέσεως της πράξεως, 2) η ζημιογόνος πράξη να αποτελεί ενέργεια ή παράλειψη έναντι τρίτων, σε σχέση με τον παθόντα, με δικαιοπρακτικό χαρακτήρα, 3) να έχουν παραβιασθεί οι κανόνες της επιμελούς διαχείρισεως της ξένης περιουσίας, 4) να έχει επέλθει βέβαιη (οριστική) και συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία και 5) να υφίσταται αντικειμενικός αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της πλημμελούς διαχείρισεως και της οριστικής ζημίας⁴⁰.

- Διαχειριστής, δε, ξένης περιουσίας είναι εκείνος που ενεργεί όχι απλώς «υλικές» πράξεις, αλλά «νομικές» διαχειριστικές πράξεις επί της ξένης περιουσίας με εξουσία αντιπροσωπεύσεως του εντολέα του, έχοντας δυνατότητα ανάπτυξης πρωτοβουλίας και λήψεως αποφάσεων με κίνδυνο και ευθύνη του ιδίου. Η νομότυπη αντιπροσωπευτική εξουσία του διαχειριστή μπορεί να θεμελιώνεται στον νόμο (λ.χ. όπως ο διαχειριστής νομικού προσώπου) ή να πηγάζει από δικαιοπραξία (λ.χ. σύμβαση εντολής, εργασίας, πληρεξουσιότητα), σκοπός δε της διατάξεως του άρθρου 390 ΠΚ είναι να τιμωρήσει

⁴⁰Βλ. ΠολΠρΠειρ 1854/2021.

τον εκ των έσω δρώντα σε βάρος της περιουσίας και καταχρώμενο της ανατιθέμενης σε αυτόν εξουσίας⁴¹.

- Αξίζει, περαιτέρω, να σημειωθεί ότι η απιστία είναι γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα, δηλαδή, τελείται μόνο όταν ο αυτουργός του διαθέτει μία συγκεκριμένη ιδιότητα. Για αυτό το λόγο, η ανεύρεση του «διαχειριστή» της περιουσίας στο αδίκημα έχει καθοριστική σημασία⁴². Επίσης, ο δράστης της απιστίας πρέπει για να στοιχειοθετηθεί η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος να λειτουργεί «αυτοβούλως» και να αναπτύσσει πρωτοβουλία και όχι να έχει, απλώς, διεκπεραιωτικό ρόλο. Επιπλέον, για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος της απιστίας, θα πρέπει να δοθεί έμφαση και στην εσωτερική σχέση που συνδέει τον δράστη με τον φορέα της εξουσίας, διότι αν ο τελευταίος έδωσε την συγκατάθεσή του για την ανάληψη ενός επιχειρηματικού κινδύνου, δεν δομείται καν η άδικη συμπεριφορά του διαχειριστή, είναι δε ορθό να θεμελιώνεται αυτή με βάση τα πραγματικά περιστατικά της εκάστοτε διαχειριστικής ενέργειας και το σχέδιο δράσης του διαχειριστή. Η ερμηνεία του *καθήκοντος επιμέλειας*, όσον αφορά στην διαχείριση της ξένης περιουσίας, δεν πρέπει να είναι ευρεία, γιατί με αυτόν τον τρόπο θα οδηγούμασταν σε άκρατη ποινικοποίηση της επιχειρηματικής ζωής⁴³.

- Ακόμη, υπό την ισχύ του παλαιού ΠΚ, η περιουσιακή βλάβη επί απιστίας συμπεριλάμβανε και την απλή διακινδύνευση της υπό διαχείρισης ξένης περιουσίας. Στη διατύπωση του άρθρου 390 του νέου ΠΚ, αντιθέτως, αναφέρεται ρητά πως η ζημία που πρέπει να επέλθει από την πράξη απαιτείται να είναι «βέβαιη», αποκλείοντας, έτσι, την απλή διακινδύνευση⁴⁴.

- Αποφασιστικό παράγοντα για την κατάφαση της παράβασης του *καθήκοντος επιμέλειας* και άρα τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της απιστίας στο εταιρικό δίκαιο αποτελούν τα κριτήρια και οι προϋποθέσεις του κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης⁴⁵, (ο οποίος αναλύθηκε παραπάνω). Εφόσον αποκλείεται η αστική ευθύνη των μελών του ΔΣ, λόγω της συνδρομής του κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης, συνακόλουθα, θα αποκλείεται και η ποινική ευθύνη («αρχή της επικουρικότητας του ποινικού δικαίου»). Δίχως αυτό, όμως, να σημαίνει ότι αν καταφαθεί αστική ευθύνη στο μέλος του ΔΣ, αυτό ευθύνεται, οπωσδήποτε, και ποινικά για το αδίκημα της απιστίας.

- Επιπλέον, το μέλος του ΔΣ δεν ευθύνεται για απιστία αν προχώρησε σε λήψη απόφασης, *βάσει σύννομης απόφασης της ΓΣ*.

- Για την κατάφαση της υποκειμενικής υπόστασης του αδικήματος της απιστίας, ο εταιρικός διοικητής πρέπει να γνωρίζει ως βέβαιο ότι με την πράξη του προκαλεί

⁴¹Αναγνωστόπουλος, Ζητήματα απιστίας, άρθρα 390 και 256 ΠΚ, έκδοση 2003, παρ. 20, Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, έκδοση 2001, παρ. 16, αριθ. 1117, σ.579, Χαραλαμπίδης (-Παπαθανασίου), Ποινικός Κώδικας, τ. II, άρθρο 390, αριθ. 11, σ. 2078.

⁴²Βλ. και Γ. Δημήτριάδης, Το δογματικό πρόβλημα της συμμετοχής σε ιδιαίτερο έγκλημα: και ιδίως ποινική ευθύνη των συμμετόχων στο έγκλημα της απιστίας στην υπηρεσία, Ποινικά Χρονικά ΝΘ', σελ. 401, (υπό 2).

⁴³Αναγνωστόπουλος, Ζητήματα Απιστίας, σελ.53.

⁴⁴Βλ, Νομικό περιοδικό: Nova Criminalia, No 11, Νοέμβριος 2020, σελ. 4-6.

⁴⁵Μικρούλεα, Όρια δράσης και ευθύνη των εταιρικών διοικητών, (2013), σελ. 292.

ζημία στην περιουσία της εταιρείας και να το αποδέχεται. Απαιτείται, δηλαδή, η συνδρομή άμεσου δόλου β' βαθμού. Δεν αρκεί ο ενδεχόμενος δόλος. Αυτό προκύπτει από τη διατύπωση του εγκλήματος της απιστίας στο άρθρο 390 ΠΚ: («Όποιος κατά παράβαση των κανόνων επιμελούς διαχείρισης προκαλεί εν γνώσει βέβαιη ζημία στην περιουσία άλλου...»).

- Πράξεις απιστίας εκ μέρους των μελών του ΔΣ θεωρούνται, πάντως, αυτές που βρίσκονται εντός των διαχειριστικών ορίων που διαγράφονται στο καταστατικό. Συνεπώς, οι εξωτερικές δικαιοπραξίες που υπερβαίνουν τα διαχειριστικά όρια δεν μπορούν να στοιχειοθετήσουν απιστία. (για παράδειγμα η προσφορά ακινήτου της εταιρείας προς υποθήκη από διαχειριστή - μέλος του ΔΣ, παρ'όλο που το καταστατικό της εταιρείας εξαιρεί από τη διαχείριση την πράξη αυτή)⁴⁶.

στ) Απάτη (386 ΠΚ)

- Ποινική ευθύνη των μελών του ΔΣ μιας ΑΕ μπορεί να στοιχειοθετηθεί και για το αδίκημα της απάτης. Από τη διάταξη του αρ. 386 § 1 ΠΚ προκύπτει ότι για τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της απάτης απαιτούνται: α) σκοπός του δράστη να περιποιήσει στον εαυτό του ή σε άλλον παράνομο περιουσιακό όφελος, χωρίς να είναι αναγκαία και η πραγμάτωση του οφέλους αυτού, β) η σε γνώση του παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή η αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων, από την οποία, ως παραγωγό αιτία, να παραπλανήθηκε κάποιος και γ) βλάβη ξένης, κατά το αστικό δίκαιο, περιουσίας η οποία να τελεί σε αιτιώδη σύνδεσμο με τις παραπλανητικές ενέργειες και παραλείψεις του δράστη⁴⁷.

- Το έγκλημα της απάτης για να στοιχειοθετηθεί πρέπει να περάσει από *τρία στάδια*: α) την πράξη εξαπάτησης, β) την πρόκληση πλάνης στον εξαπατηθέντα και γ) την περιουσιακή διάθεση από τον εξαπατηθέντα, εξαιτίας της πλάνης του. Περαιτέρω, ένας από τους *τρεις τρόπους* στοιχειοθέτησης του εγκλήματος της απάτης είναι η παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών. (οι άλλοι δύο είναι η αθέμιτη απόκρυψη και η παρασιώπηση αληθινών γεγονότων).

- Σύμφωνα με τον Παπαδαμάκη, θα πρέπει εξαρχής να αποκλεισθούν από την έννοια του «γεγονότος» οι καταστάσεις που αναφέρονται στο μέλλον, καθώς και οι υποσχέσεις μελλοντικών δεσμεύσεων⁴⁸. Έτσι, δε συνιστά γεγονός η διαβεβαίωση από μέλος του ΔΣ μιας ΑΕ σε τρίτο που ενδιαφέρεται να αγοράσει μετοχές της εταιρείας ότι οι μετοχές θα εισαχθούν στο χρηματιστήριο και είναι ευκαιρία να αγοραστούν τη δεδομένη χρονική στιγμή. Συνεπώς, σε αυτήν την περίπτωση δε στοιχειοθετείται απάτη⁴⁹. Αντίθετα, θεωρήθηκε ως παράσταση ψευδούς γεγονότος ως αληθινό και, συνεπώς, πράξη εξαπάτησης η διαβεβαίωση από μέλος του ΔΣ ΑΕ σε τρίτο ενδιαφερόμενο επενδυτή ότι «(το μέλος του ΔΣ) έχει τα μέσα να επιτύχει με τη βοήθεια άλλου προσοδοφόρες επενδύσεις στο Χρηματιστήριο υπέρ του» και, συνεπώς, σε αυτήν

⁴⁶Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (2016), σελ. 194.

⁴⁷Βλ. ΑΠ 1639/2002.

⁴⁸Α. Παπαδαμάκης, ό.π., σελ. 81.

⁴⁹Βλ. ΣυμβΕΦΑΘ 972/1996, πρόταση εισαγγ. Α. Απέρη, Πον.Χρον. 1996. 1465.

την περίπτωση, στοιχειοθετείται το έγκλημα της απάτης για το υπεύθυνο μέλος του ΔΣ⁵⁰.

ζ) Παραβίαση επαγγελματικής εχεμύθειας (371 ΠΚ)

- Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 371 ΠΚ, «Κληρικοί, δικηγόροι και κάθε είδους νομικοί παραστάτες, συμβολαιογράφοι, γιατροί, μαίες, νοσοκόμοι, φαρμακοποιοί και άλλοι στους οποίους κάποιος εμπιστεύονται συνήθως λόγω του επαγγέλματος τους ή της ιδιότητάς τους ιδιωτικά απόρρητα, καθώς και οι βοηθοί των προσώπων αυτών, τιμωρούνται με χρηματική ποινή ή με φυλάκιση μέχρι ενός έτους αν φανερώσουν ιδιωτικά απόρρητα που τους τα εμπιστεύτηκαν ή που τα έμαθαν λόγω του επαγγέλματός τους ή της ιδιότητάς τους».

- Σύμφωνα, δε, με την παρ. 2 του ίδιου άρθρου «Όμοια τιμωρείται όποιος, μετά το θάνατο ενός από τα πρόσωπά της παρ. 1, και απ' αυτή την αιτία γίνεται κάτοχος εγγράφων ή σημειώσεων του νεκρού σχετικών με την άσκηση του επαγγέλματός του, ή της ιδιότητάς του και από αυτά φανερώνει ιδιωτικά απόρρητα».

- Επιπλέον, σύμφωνα με την παρ. 3, για τη δίωξη του συγκεκριμένου ποινικού αδικήματος απαιτείται έγκληση, ενώ στην παρ. 4 αναφέρεται ότι «η πράξη δεν είναι άδικη και μένει ατιμώρητη αν ο υπαίτιος απέβλεπε στην εκπλήρωση καθήκοντός του ή στη διαφύλαξη έννομου ή για άλλο λόγο δικαιολογημένου ουσιώδους συμφέροντος δημόσιου ή του ίδιου ή κάποιου άλλου, το οποίο δεν μπορούσε να διαφυλαχθεί διαφορετικά».

- Το προστατευόμενο έννομο αγαθό της συγκεκριμένης διάταξης είναι το *ιδιωτικό απόρρητο*⁵¹. Υποστηρίζεται, ωστόσο, και η άποψη ότι το έννομο αγαθό που προστατεύεται είναι συλλογικό και πρόκειται για την *εμπιστοσύνη του κοινού σε συγκεκριμένα επαγγέλματα*. Ορθότερη άποψη, κατά τον γράφοντα, θα πρέπει να θεωρηθεί η δεύτερη, αφού και μόνο από τον τίτλο της διάταξης «Παραβίαση της επαγγελματικής εχεμύθειας» φαίνεται αυτή να αφορά σε προστατευτικούς σκοπούς περισσότερο συλλογικούς, στο πλαίσιο ενός επαγγελματικού φάσματος.

- Το αδίκημα της διάταξης 371 ΠΚ είναι έγκλημα γνήσιο ιδιαίτερο, γιατί μπορεί να τελεστεί μόνο από συγκεκριμένες κατηγορίες προσώπων και συγκεκριμένα επαγγελματίες που τους έχουν εμπιστευτεί απόρρητες πληροφορίες. Όσον αφορά, εν προκειμένω, την Ανώνυμη Εταιρεία, τα μέλη του ΔΣ έχουν υποχρέωση εχεμύθειας απέναντί της. Συγκεκριμένα, τα μέλη του ΔΣ απαγορεύεται να αποκαλύψουν απόρρητες πληροφορίες και μυστικά για τα οποία έλαβαν γνώση κατά την ανάμειξή τους στις εταιρικές υποθέσεις και που από την αποκάλυψη των οποίων η ΑΕ πρόκειται να υποστεί ζημία (είτε θετική είτε αποθετική). Πιο συγκεκριμένα, τα μέλη του ΔΣ απαγορεύεται να γνωστοποιήσουν επενδυτικά σχέδια της εταιρείας, επεκτατικές πολιτικές (όπως λ.χ. οι συγχωνεύσεις με άλλες εταιρείες), τεχνογνωσίες, πατέντες και στρατηγικά σχέδια, ενώ η ένταξη μιας πληροφορίας στη σφαίρα του ιδιωτικού απορρήτου επαφίεται στην κρίση του Διοικητικού Συμβουλίου, που, εξάλλου, είναι το

⁵⁰Βλ. ΣυμβεφΑθ 972/1996, πρόταση εισαγγ. Α. Απέρη, Ποιν.Χρον. 1996. 1465.

⁵¹Τ. Φιλιππίδης, Η παραβίασις της επαγγελματικής εχεμύθειας, Ποιν.Χρον 1952, σελ. 110.

όργανο χάραξης της πολιτικής της ΑΕ. Με άλλα λόγια, το Διοικητικό Συμβούλιο έχει την εξουσία διάθεσης του προστατευόμενου έννομου αγαθού του ιδιωτικού απορρήτου, φορέας του οποίου είναι η Ανώνυμη Εταιρεία. Τέλος, τα μέλη του ΔΣ έχουν υποχρέωση τήρησης εχεμύθειας και μετά τη λήξη της θητείας τους προκειμένου για πληροφορίες για τις οποίες δεν είχαν λάβει γνώση κατά τη διάρκεια της θητείας τους⁵².

η) Λοιπά ποινικά αδικήματα

- Κλείνοντας το κεφάλαιο της ποινικής ευθύνης, αξιολογούμε περιπτώσεις της καταγράφονται επιπλέον: α) στο άρθρο μόνο παρ.1 α.ν. 690/1945 για τη μη καταβολή δεδουλευμένων αποδοχών, β) στο άρθρο 1 α.ν. 86/1967, όπου ποινικοποιείται η μη καταβολή εργατικών και εργοδοτικών εισφορών προς το ΙΚΑ και γ) στο άρθρο 22, παρ.8 του ν.2523/1997, όπου προβλέπεται προσωπική κράτηση των εκπροσώπων ΑΕ για χρέη της εταιρείας προς το Δημόσιο και το ΙΚΑ.

Γ.2.4. Διοικητική ευθύνη:

- Διοικητική ευθύνη και κυρώσεις, συνιστάμενες σε επιβολή χρηματικών προστίμων σε βάρος της εταιρείας ή των νομίμων εκπροσώπων της (άρα και στα μέλη του ΔΣ αυτής), στοιχειοθετείται, κυρίως, στην περίπτωση που λαμβάνει χώρα παράβαση των υποχρεώσεων δημοσιότητας των στοιχείων και γεγονότων που αφορούν την εταιρεία στο Γ.Ε.ΜΗ., σύμφωνα με το άρθρο 17 του Ν 3419/2015.⁵³

Γ.2.5. Ευθύνη εκ του ευρύτερου Εμπορικού Δικαίου

α) Παραβάσεις από το Δίκαιο Ανταγωνισμού

- Στη συγκεκριμένη κατηγορία ευθύνης κατατάσσονται παραβάσεις από διάφορα νομοθετήματα που ανήκουν στο πεδίο του Εμπορικού Δικαίου. Τα πιο χαρακτηριστικά από αυτά εντάσσονται στο *Δίκαιο Ανταγωνισμού* και είναι: α) ο Ν 146/1914 περί Αθέμιτου Ανταγωνισμού και β) ο Ν 3959/2011 περί της Προστασίας του Ελεύθερου Ανταγωνισμού.

- Οι πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ευθύνης που απορρέουν από τον Ν 146/1914 είναι, πρώτον, η ευθύνη λόγω καταχρηστικής εκμετάλλευσης σχέσης οικονομικής εξάρτησης (άρθρο 18^α παρ.3 του Ν 146/1914) και δεύτερον, η υποχρέωση διευθυντών για παράλειψη πράξεων αθέμιτου ανταγωνισμού (άρθρα 10 παρ.3, 11 παρ.3 και 13 παρ.4 του Ν 146/1914), ενώ, η κυριότερη περίπτωση ευθύνης που πηγάζει από τον Ν 3959/2011 είναι η ευθύνη των διοικητών -και κατ'επέκταση των μελών του ΔΣ- λόγω παραβάσεων διατάξεων του Ελεύθερου Ανταγωνισμού (αρ.25 παρ.2, στοιχ.γ', του Ν3959/2011).

⁵²Β. Αντωνόπουλος, *Δίκαιο ΑΕ και ΕΠΕ*, (2012), σελ.222.

⁵³Σ. Ψυχομάνης, *ό.π.*, σελ. 359.

β) Παρέγκυση της πτώχευσης (άρθρο 127 του Ν 4738/2020)

- Με το άρθρο 127 του Ν 4738/2020 (Πτωχευτικός Κώδικας) στοιχειοθετείται ευθύνη των μελών του ΔΣ, κατά των εταιρικών πιστωτών. Η ευθύνη αυτή των μελών του ΔΣ περιγράφεται στις παραγράφους 1 και 4 του άρθρου 127.

- Στην παρ.1 περιγράφεται η ευθύνη στην περίπτωση της παρέγκυσης της πτώχευσης, όταν, δηλαδή, μέλη του ΔΣ, υπαίτια, καθυστερούν να υποβάλουν έγκαιρα την αίτηση πτώχευσης, οπότε και οφείλουν αποζημίωση στους πτωχευτικούς πιστωτές για τη μείωση του πτωχευτικού μερίσματος που επήλθε από την καθυστέρηση.

- Στην παρ.4 καταγράφεται η ευθύνη των μελών του ΔΣ, στην περίπτωση που αυτά από δόλο ή αμέλεια προκάλεσαν παύση πληρωμών, οπότε και τα τελευταία (μέλη ΔΣ) οφείλουν αποζημίωση στους εταιρικούς πιστωτές για τη ζημία που τους προκάλεσε η υπαίτια παύση πληρωμών.

- Ωστόσο, σύμφωνα με την παρ.3 του άρθρου 127, τα μέλη του ΔΣ δεν ευθύνονται, εφόσον η καθυστέρηση υποβολής της αίτησης οφείλεται σε απόπειρα αποφυγής της αφερεγγυότητας, μέσω διαπραγματεύσεων για την επίτευξη συμφωνίας εξυγίανσης της οφειλέτριας εταιρείας ή συμφωνίας στο πλαίσιο του εξωδικαστικού μηχανισμού ρύθμισης οφειλών, με γνώμονα την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των πιστωτών, των μετόχων ή εταιρών και άλλων ενδιαφερόμενων μερών.

- Τέλος, σύμφωνα με την παρ.5 του άρθρου 127, οι αξιώσεις των πτωχευτικών πιστωτών κατά των μελών του ΔΣ «...υπόκεινται σε τριετή παραγραφή από τότε που γεννήθηκε η αξίωση και είναι δυνατή η δικαστική της επιδίωξη, εφόσον, δε, πρόκειται περί ζημίας εκ δόλου, σε δεκαετή παραγραφή».

Δ. Η ποινική ευθύνη των «εν τοις πράγμασι» ασκούντων τη διοίκηση ΑΕ

- Στους κόλπους της ΑΕ, εκτός από τα πρόσωπα που είναι διοικούντες με κάποια κατονομαζόμενη ιδιότητα (π.χ. διευθύνοντες σύμβουλοι, εντεταλμένοι σύμβουλοι, διευθυντές ή γενικοί διευθυντές), υπάρχουν και πρόσωπα που ασκούν στην πραγματικότητα διοικητικά καθήκοντα, χωρίς να λαμβάνουν ρητά κάποια διοικητική θέση. Ο λόγος για τους «εν τοις πράγμασι» ή «de facto» διοικούντες που ευθύνονται κανονικά –έναντι της εταιρείας και έναντι των τρίτων- για τις ενέργειές τους.

- Η δικαστική απόφαση που καταλογίζει σε μέλη του ΔΣ ευθύνες για τη διοίκηση της εταιρείας θεωρώντας τους ως «εν τοις πράγμασι» διοικούντες πρέπει να αναφέρει εκτενώς τα πραγματικά περιστατικά εκείνα από τα οποία να προκύπτει η «εν τοις πράγμασι» διοίκηση, διαφορετικά η απόφαση πάσχει από έλλειψη αιτιολογίας και συνεπώς ιδρύεται ο σχετικός αναιρετικός λόγος (510 παρ. 1, στοιχείο Δ' ΚΠΔ). Η αιτιολογία πρέπει να είναι ειδική και εμπειριστατωμένη και επιβάλλεται από τα άρθρα 93 παρ.3 του Συντάγματος και 139 ΚΠΔ. Η ποινική ευθύνη των «εν τοις πράγμασι» διοικούντων την ΑΕ αναγνωρίζεται, λοιπόν, σταθερά στη νομολογία του ΑΠ.⁵⁴ Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για τρεις (3) χαρακτηριστικές περιπτώσεις ευθύνης των «εν τοις πράγμασι» διοικούντων.

⁵⁴ Βλ. μεταξύ άλλων, ΑΠ 1372/2019, ΑΠ 611/2020.

Δ.1. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις ευθύνης των «εν τοις πράγμασι» διοικούντων

- **Πρώτη περίπτωση** για την οποία μπορεί να καθιδρυθεί ευθύνη για τους «εν τοις πράγμασι» διοικούντες είναι εκείνη που προκύπτει από το **άρθρο 28 Ν 3996/2011** και το **άρθρο μόνο παρ.1 του ΑΝ 690/1945**, το οποίο αντικαταστάθηκε με το **άρθρο 8 παρ.1 του Ν 2336/1995**. Αυτή η περίπτωση αφορά τη μη καταβολή δεδουλευμένων αποδοχών και της νόμιμης αποζημίωσης απόλυσης. Επίσης, αφορά τα χρονικά όρια εργασίας και την ασφάλεια και υγεία των εργαζομένων.⁵⁵ Σε αυτήν την περίπτωση ευθύνης δεν αρκεί ο χαρακτηρισμός του κατηγορουμένου ως εργοδότη ή ως νομίμου εκπροσώπου της επιχείρησης. Πρέπει, επιπρόσθετα, αυτός (ο κατηγορούμενος) να ασκεί και ουσιαστικά καθήκοντα διοίκησης. Ο «εν τοις πράγμασι» διοικών, συνήθως, είναι κρυπτόμενος από κάποιον άλλον, ο οποίος ασκεί τυπικά τα καθήκοντα διοίκησης της εταιρείας.

- Σύμφωνα με το άρθρο μόνο παρ.1 του ΑΝ 690/1945, όπως αυτό αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 παρ.1 του Ν 2336/1995, τιμωρείται με τις αναφερόμενες σε αυτό ποινές, κάθε εργοδότης, διευθυντής ή επιτετραμμένος ή με οποιονδήποτε τίτλο εκπρόσωπος οποιασδήποτε επιχείρησης, εκμετάλλευσης ή εργασίας, ο οποίος δεν καταβάλλει εμπρόθεσμα στους απασχολούμενους σε αυτόν τις οφειλόμενες, συνεπεία της σύμβασης ή της σχέσης εργασίας, πάσης φύσεως αποδοχές, που καθορίζονται είτε από τη σύμβαση εργασίας, είτε από συλλογικές συμβάσεις εργασίας, είτε από αποφάσεις διαιτησίας είτε από το νόμο ή το έθιμο.⁵⁶ Από τη νομοτεχνική διατύπωση του εγκλήματος φαίνεται ότι πρόκειται για γνήσιο έγκλημα παραλείψεως.

- Μία **δεύτερη περίπτωση** στοιχειοθέτησης ευθύνης των «εν τοις πράγμασι» διοικούντων μπορεί να βασιστεί στο άρθρο 1 παρ.1 του ΑΝ 86/1967, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 33 του Ν 3346/2005 και αντικαταστάθηκε με το άρθρο 30 του Ν 3904/2010. Με βάση τις παραπάνω διατάξεις στοιχειοθετείται ευθύνη για όποιους υπέχουν νόμιμη υποχρέωση καταβολής προς τους υπαγόμενους στο Υπουργείο Εργασίας κάθε φύσεως Οργανισμούς Κοινωνικής Ασφάλισης, εισφορών, οι οποίες υπερβαίνουν το ποσό των 20.000 ευρώ και δεν καταβάλλουν αυτές εντός μηνός αφότου κατέστησαν απαιτητές στους ως άνω Οργανισμούς. Υποκείμενα τέλεσης του εν λόγω αδικήματος είναι οι εργοδότες των πάσης φύσεως επιχειρήσεων και εκμεταλλεύσεων. Συνεπώς, ο κύκλος των δραστών μπορεί να επεκταθεί και στους «εν τοις πράγμασι» ασκούντες τη Διοίκηση ΑΕ, που τελούν εργοδοτικά καθήκοντα, κατά την έννοια του άρθρου 8 παρ. 5 του α.ν.1846/1951 της εργατικής νομοθεσίας και εφόσον οι τελευταίοι καθίστανται «ενεργητικά υποκείμενα» του εγκλήματος.⁵⁷ Και σε αυτήν την περίπτωση ευθύνης γίνεται από τη θεωρία λόγος για γνήσιο έγκλημα παραλείψεως.

- Επί **νομικού προσώπου**, φερόμενου ως εργοδότη, πρέπει να αναφέρονται τα πραγματικά περιστατικά από τα οποία να αποδεικνύεται η θέση του κατηγορουμένου

⁵⁵ Βλ. ΑΠ (ΠΟΙΝ) 1202/2018.

⁵⁶ Βλ. ΑΠ (ΠΟΙΝ) 1372/2019.

⁵⁷ Βλ. ΑΠ (ΠΟΙΝ) 620/2023.

στην επιχείρηση. Πιο συγκεκριμένα, για εργοδότες μη φυσικά πρόσωπα που δεν καταβάλλουν ασφαλιστικές εισφορές υπέρ του ΙΚΑ - ΕΤΑΜ ή των φορέων ή κλάδων ή λογαριασμών των οργανισμών των οποίων τις εισφορές εισπράττει ή συνεισπράττει το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, ως αυτουργοί των αδικημάτων του παρόντος άρθρου θεωρούνται, στις ημεδαπές ανώνυμες εταιρίες, οι πρόεδροι των Δ.Σ., οι διευθύνοντες ή εντεταλμένοι ή συμπράττοντες σύμβουλοι, οι διοικητές, οι γενικοί διευθυντές ή διευθυντές και γενικά κάθε πρόσωπο εντεταλμένο είτε άμεσα από το νόμο είτε από ιδιωτική βούληση είτε με δικαστική απόφαση στη διοίκηση ή διαχείριση αυτών. Αν ελλείπουν όλα τα παραπάνω πρόσωπα, ως αυτουργοί θεωρούνται «οι εν τοις πράγμασι» διοικούντες, τα μέλη, δηλαδή, των διοικητικών συμβουλίων των εταιριών αυτών, εφόσον ασκούν πράγματι προσωρινά ή διαρκώς ένα από τα καθήκοντα που αναφέρονται πιο πάνω.⁵⁸

- Επιπρόσθετα, πέραν της ευθύνης από το **άρθρο 1 παρ.1 του ΑΝ 86/1967**, όπως αυτό **τροποποιήθηκε με το άρθρο 33 του Ν 3346/2005** και αντικαταστάθηκε με το **άρθρο 30 του Ν 3904/2010**, οι εργοδότες που *παρακρατούν* τις ασφαλιστικές εισφορές από το μισθό των εργαζομένων και δεν τις αποδίδουν στους οικείους ασφαλιστικούς οργανισμούς είναι υπαίτιοι για το αδίκημα της **υπεξαίρεσης**, που τυποποιείται στο **άρθρο 375 του Ποινικού Κώδικα**.⁵⁹

- **Τρίτη περίπτωση** ευθύνης των «εν τοις πράγμασι» διοικούντων είναι εκείνη που αφορά σε φορολογικά εν γένει αδικήματα. Η εν λόγω ευθύνη περιγράφεται σε δύο, κυρίως, πλέγματα διατάξεων. Αφενός, στα **άρθρα 66 και 67 του Ν 4174/2013 (ΚΦΔ)** που περιγράφουν, γενικά, τη φοροδιαφυγή και αφετέρου στο **άρθρο 19 παρ.1 και 4 του Ν 2523/1997** «Διοικητικές και ποινικές κυρώσεις στη φορολογική νομοθεσία», όπως **τροποποιήθηκε με τα άρθρα 40 παρ.1 του Νόμου 4220/2004** και πριν την τροποποίησή του με το **άρθρο 3 παρ. 2 η' του Ν 3943/2011** το οποίο αναφέρεται στα εικονικά φορολογικά στοιχεία και συγκεκριμένα ορίζει ότι «1. Όποιος εκδίδει πλαστά ή εικονικά φορολογικά στοιχεία, καθώς και όποιος αποδέχεται εικονικά φορολογικά στοιχεία ή νοθεύει τέτοια στοιχεία, ανεξάρτητα από το αν διαφεύγει ή μη την πληρωμή φόρου, τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον τριών (3) μηνών. Ειδικά, όποιος εκδίδει ή αποδέχεται εικονικά φορολογικά στοιχεία για ανύπαρκτη συναλλαγή στο σύνολό της ή για μέρος αυτής, τιμωρείται: α) με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους, εφόσον η συνολική αξία των εικονικών φορολογικών στοιχείων υπερβαίνει το ποσό των τριών χιλιάδων (3.000) ευρώ και β) με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών, εφόσον το ως άνω ποσό υπερβαίνει τις εκατόν πενήντα χιλιάδες (150.000) ευρώ». Παράλληλα, στην παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου δίνεται και ο ορισμός των εικονικών φορολογικών στοιχείων: «...4. Εικονικό είναι το στοιχείο που εκδίδεται για συναλλαγή ανύπαρκτη στο σύνολό της ή για μέρος αυτής ή για συναλλαγή που πραγματοποιήθηκε από πρόσωπο διαφορετικό από αυτά που αναγράφονται στα στοιχεία...»⁶⁰.

- Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί η ενδιαφέρουσα αντίθεση, σχετικά με τη μεταχείριση των «de facto» διοικούντων, ανάμεσα στις διατάξεις **66 επόμενα του Ν 4174/2013 περί φοροδιαφυγής και 25 του Ν 1882/1990 περί μη καταβολής**

⁵⁸ Βλ. ΑΠ 620/2023.

⁵⁹ Βλ. ΑΠ 97/2020.

⁶⁰ Βλ. ΑΠ 611/2020.

βεβαιωμένων χρεών προς το Δημόσιο. Συγκεκριμένα, ευθύνη των «εν τοις πράγμασι» διοικούντων *δεν στοιχειοθετείται* στο αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο, διότι στο Ν 1882/1990 δεν υφίσταται αντίστοιχη διάταξη με εκείνη του άρθρου **67 παρ. 4 του Ν 4174/2013**, σύμφωνα με την οποία ως αυτουργοί ή συμμετοχοί των εγκλημάτων της φοροδιαφυγής λογίζονται **και** οι «εν τοις πράγμασι» διοικούντες.

Ε. Η «εταιρική αγωγή» ως μέσο άσκησης των αξιώσεων της ΑΕ κατά των μελών του ΔΣ αυτής

Ε.1. Γενική θεώρηση:

- Η άσκηση των αξιώσεων της Ανώνυμης Εταιρείας κατά των ευθυνόμενων μελών του ΔΣ αυτής τυποποιείται στο **άρθρο 103 του Ν 4548/2018**. Το εν λόγω άρθρο καταγράφει την άσκηση της λεγόμενης «εταιρικής αγωγής» εκ μέρους του ΔΣ της εταιρείας και αντιστοιχεί στο παλαιό άρθρο **22β του Ν 2190/1920**. Σύμφωνα με το άρθρο 103, το ΔΣ *έχει υποχρέωση* έγκαιρης, πλήρους και επιμελούς άσκησης των αξιώσεων της εταιρείας, ενώ σε περίπτωση μη άσκησης των αξιώσεων με την εταιρική αγωγή οφείλει να *παράσχει εξηγήσεις* στους μετόχους.

- Η εταιρική αγωγή που ασκείται από το ΔΣ της Ανώνυμης Εταιρείας αντιδιαστέλλεται στη θεωρία από την ατομική εταιρική αγωγή, τη λεγόμενη «derivative action» που ασκείται από κάποιον μέτοχο της ΑΕ. Σύμφωνα με τον Ρόκα, η πρόκληση άσκησης εταιρικής αγωγής από το ΔΣ είναι πιο συμφέρουσα από την ατομική άσκηση αδικοπρακτικών αξιώσεων (με την derivative action), καθ'όσον, έτσι, το ποσό της αποζημίωσης καταβάλλεται στην εταιρεία και έτσι προστατεύονται -εκτός από τους μετόχους- και οι εταιρικοί δανειστές.⁶¹

- Συνήθως, ωστόσο, το ΔΣ απέχει από την άσκηση των αξιώσεων της εταιρείας κατά των υπαιτίων συμβούλων καθώς, είναι πιθανό το ενδεχόμενο να προκύψει από την αντιδικία συλλογική ευθύνη του ΔΣ, κάτι που δε συμφέρει τα ενάγοντα μέλη. Παρ'όλα αυτά, όταν το ΔΣ τελικά αποφασίσει να ασκήσει τις αξιώσεις της εταιρείας κατά ενός συμβούλου, το κάνει, κατά πάγια τακτική, αφού ο τελευταίος αποχωρήσει ή ανακληθεί, καθώς σε διαφορετική περίπτωση, η ύπαρξη αντιδικίας (μεταξύ των υπόλοιπων μελών του ΔΣ και του ευθυνόμενου) θα δυσχέραινε σημαντικά τη συνεργασία μεταξύ τους και την άσκηση επιμελούς διαχείρισης.⁶²

- Επιπρόσθετα, σχετικά με το ζήτημα της ευθύνης και συγκεκριμένα της *απόσχισης της ευθύνης*, σχετικά, δηλαδή, με την άμυνα του εναγομένου επί της εταιρικής αγωγής, η απόδειξη έλλειψης πταίσματος, εκ μέρους του εναγόμενου μέλους του ΔΣ διενεργείται μέσω ορισμένων, *δικονομικού και ουσιαστικού δικαίου, εργαλείων*. Αυτά μπορεί να είναι τα εξής: α) οι προτάσεις του εναγόμενου μέλους του ΔΣ στη δίκη επί της «εταιρικής αγωγής» και, συγκεκριμένα, οι ενστάσεις, όπου καταγράφονται τα πραγματικά περιστατικά που μπορούν να οδηγήσουν στην απαλλαγή του από την

⁶¹Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρείες, (2019), παρ.113^α, σελ. 351.

⁶²Ο.π, Ε. Αλεξανδρίδου, (2019), σελ. 285.

ευθύνη, β) η προσθήκη-αντίκρουση στις προτάσεις του ενάγοντος και γ) η άσκηση ανταγωγής από το μέλος του ΔΣ. Αν το μέλος ΔΣ αποδείξει την έλλειψη πταίσματος (π.χ. αποδείξει ότι ενήργησε με βάση εύλογη επιχειρηματική απόφαση), η αγωγή της εταιρείας ή του τρίτου απορρίπτεται ως ουσία αβάσιμη, δίχως, πάντως, να αποκλείεται η επανάσκησή της.

E.2. Προϋποθέσεις άσκησης της εταιρικής αγωγής:

- Οι προϋποθέσεις άσκησης της εταιρικής αγωγής διαγράφονται ευκρινώς μέσα από τη συστηματική ανάγνωση των άρθρων 103 και 104 του Ν 4548/2018 και είναι τρεις. *Πρώτον*, η συνδρομή του εταιρικού συμφέροντος για την άσκηση των αξιώσεων της εταιρείας κατά των υπαίτιων μελών του ΔΣ (άρθρο 103). *Δεύτερον*, η υποβολή αίτησης προς το ΔΣ της εταιρείας για άσκηση της αγωγής, εκ μέρους της μειοψηφίας του 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου (άρθρο 104, παράγραφοι 1,2 και 3). *Τρίτον*, η υποβολή αίτησης προς το ΔΣ της εταιρείας για άσκηση της αγωγής, εκ μέρους της πλειοψηφίας των μετόχων (άρθρο 104, παράγραφος 4).

- Αναφορικά με την *πρώτη προϋπόθεση*, ήτοι, την έννοια του *εταιρικού συμφέροντος*, η στάθμισή του στην οποία αναφέρεται η διάταξη 103 του Ν 4548/2018 αποφασίζεται *βάσει του κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης*. Όταν, συνεπώς, μια διαχειριστική απόφαση μέλους του ΔΣ εκφεύγει των ορίων υπαγωγής στον κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης, τότε συντρέχουν οι προϋποθέσεις του εταιρικού συμφέροντος για την άσκηση της εταιρικής αγωγής. Επειδή, ωστόσο, η υπέρβαση των ορίων του κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης δύσκολα διαπιστώνεται, οι περιπτώσεις άσκησης της εταιρικής αγωγής περιστέλλονται, με αποτέλεσμα ένα σπουδαίο όπλο της μειοψηφίας για την προστασία των συμφερόντων της και εκείνων της εταιρείας, να κινδυνεύει να μείνει αναποτελεσματικό.⁶³ Συνήθως, το εταιρικό συμφέρον αντιτίθεται στην άσκηση των αξιώσεων, εάν η σύγκριση ωφέλειας και ζημίας είναι αρνητική, επί παραδείγματι, σε περίπτωση ύπαρξης κινδύνου έντονης αρνητικής δημοσιότητας σε βάρος της εταιρείας ή ανάλωση των πόρων της σε μακροχρόνιο και αμφίβολης έκβασης δικαστικό αγώνα.⁶⁴

- *Δεύτερη προϋπόθεση* άσκησης της εταιρικής αγωγής είναι η υποβολή γραπτής αίτησης από τους μετόχους που εκπροσωπούν το ένα εικοστό (1/20) του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου προς το Διοικητικό Συμβούλιο, με περιεχόμενο την άσκηση των αξιώσεων της εταιρείας, κατά το άρθρο 103. Οι αιτούντες πρέπει να αποδείξουν ότι έλαβαν την ιδιότητα του μετόχου έξι (6) μήνες πριν από την υποβολή της αίτησης (άρθρο 104, παρ. 1). Κατά τον υπολογισμό της απαιτούμενης μειοψηφίας, λαμβάνονται υπόψη κάθε κατηγορία μετοχές, ακόμα και αυτές χωρίς δικαίωμα ψήφου.⁶⁵ Στην αίτηση πρέπει να περιλαμβάνονται τα πραγματικά περιστατικά που γνωρίζουν οι μέτοχοι σχετικά με την ευθύνη των μελών του ΔΣ και τη ζημία της εταιρείας. Επιπλέον, οι μέτοχοι οφείλουν να τάξουν προθεσμία, η οποία δεν μπορεί να

⁶³Βλ. Ν.Ρόκας, «Ο νέος νόμος για τις Ανώνυμες Εταιρείες», ΝοΒ 67.258 επ.

⁶⁴Βλ. Αιτιολογική Έκθεση του Ν 4548/2018.

⁶⁵Πασσιάς, Δίκαιο ΑΕ, ΙΙ, σελ. 694.

είναι μικρότερη του μηνός, κατά την οποία το ΔΣ θα αποφασίσει αν θα ασκήσει τις αξιώσεις της εταιρείας κατά των υπαίτιων μελών του ΔΣ (άρθρο 104, παρ. 2). Το ΔΣ αποφασίζει επί της αίτησης των μετόχων, αφού λάβει υπόψη τις παρατηρήσεις και εξηγήσεις των κατονομαζόμενων ως υπαίτιων συμβούλων στην αίτηση των μετόχων, οι οποίοι, ωστόσο, δεν έχουν δικαίωμα ψήφου στη συνεδρίαση του ΔΣ, σχετικά με την άσκηση ή μη της εταιρικής αγωγής. Εφόσον, αδυνατούν να ψηφίσουν τόσα μέλη, ώστε τα υπόλοιπα να μη σχηματίζουν απαρτία, το ΔΣ θεωρείται ότι δεν λαμβάνει απόφαση και διορίζεται ειδικός εκπρόσωπος για την άσκηση της αγωγής, κατά το άρθρο 105 (άρθρο 104, παρ. 3).

- *Τρίτη προϋπόθεση* για την άσκηση της εταιρικής αγωγής είναι η υποβολή γραπτής αίτησης προς το ΔΣ για την άσκηση των αξιώσεων της εταιρείας, κατά το άρθρο 103, αυτή τη φορά από την πλειοψηφία των μετόχων. Σε αυτήν την περίπτωση, το ΔΣ δεν δύναται, αλλά υποχρεούται να ασκήσει την εταιρική αγωγή και μάλιστα, αμελλητί, δηλαδή, χωρίς υπαίτια καθυστέρηση⁶⁶(άρθρο 104, παρ. 4).

- Τέλος, αναφορικά με τις προϋποθέσεις άσκησης της εταιρικής αγωγής, αξίζει να σημειωθούν δύο κρίσιμες δογματικές παρατηρήσεις. *Πρώτον*, ότι υπό το παλιό νομοθετικό καθεστώς, αυτό του Ν 2190/1920, για την άσκηση της εταιρικής αγωγής δεν απαιτούνταν απόφαση της ΓΣ, εφόσον τα εναγόμενα μέλη του ΔΣ είχαν ενεργήσει με δόλο. Ήδη, με τον Ν 4548/2018 το κριτήριο τούτο δεν ισχύει. Πλέον, αποφασιστικό κριτήριο για την υποχρεωτικότητα ή μη της εταιρικής αγωγής αποτελεί η έννοια του «*εταιρικού συμφέροντος*»⁶⁷. *Δεύτερον*, ότι αναγκαίο στοιχείο της εταιρικής αγωγής για την πληρότητά της και για το ορισμένο αυτής και συνεπώς, *προϋπόθεση* για τη νομότυπη άσκησή της αποτελεί η πληρότητα της ιστορικής της βάσης (άρθρο 216 παρ.1 ΚΠολΔ) -αλλιώς απορρίπτεται ως απαράδεκτη λόγω αοριστίας. Απαιτείται, δηλαδή, η σαφής έκθεση στο αγωγικό δικόγραφο όλων των γεγονότων, είτε του εξωτερικού, είτε του εσωτερικού κόσμου, τα οποία, σύμφωνα με τον εφαρμοστέο κανόνα ουσιαστικού δικαίου, θεμελιώνουν τη ζητούμενη έννομη συνέπεια, την ευθύνη, δηλαδή, του εναγόμενου μέλους του ΔΣ.

Ε.3. Ζητήματα παραγραφής:

- Οι αξιώσεις της εταιρείας, κατά το άρθρο 102 του Ν 4548/2018, παραγράφονται μετά από **τρία (3) έτη** από την τέλεση της πράξης ή την παράλειψη. Η παραγραφή, ωστόσο, αναστέλλεται ενόσω ο υπεύθυνος έχει την ιδιότητα του μέλους του ΔΣ ή του έχουν ανατεθεί εξουσίες διαχείρισης και εκπροσώπησης από το ΔΣ, σύμφωνα με πρόβλεψη του καταστατικού (άρθρο 87) ή πρόκειται για μέλος του ΔΣ, του οποίου η πράξη διορισμού ήταν ελαττωματική. Σε κάθε περίπτωση η παραγραφή επέρχεται μετά πάροδο δεκαετίας από την τέλεση της πράξης ή την παράλειψη (**άρθρο 102 παρ. 6 του Ν 4548/2018**). Αξίζει να σημειωθεί, εδώ, ότι οι διατάξεις για την παραγραφή εφαρμόζονται και για τους «εν τοις πράγμασι» διοικούντες την εταιρεία.

⁶⁶ Βλ. ΕφΑΘ 5626/2020.

⁶⁷ Ε. Παράκης, Το νέο Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας, (2019), σελ. 316.

- Καταληκτικά, αξίζει να αναφερθεί ότι το ουσιαστικό ζήτημα της ευθύνης των μελών του ΔΣ της ΑΕ διέπεται από το νομικό πλαίσιο που ίσχυε κατά το χρόνο που έλαβαν χώρα τα παραγωγικά της ευθύνης αίτια, με αποτέλεσμα, εάν τα τελευταία τοποθετούνται χρονικά πριν την 1/1/2019 να εφαρμόζεται ο Ν 2190/1920. Το ίδιο δίκαιο ισχύει και όσον αφορά την παραγραφή των ένδικων αξιώσεων.

ΣΤ. Ο διορισμός «ειδικού εκπροσώπου» για άσκηση της εταιρικής αγωγής

ΣΤ.1. Φύση του θεσμού του «ειδικού εκπροσώπου»

- Ο διορισμός, κατά το άρθρο 105 του Ν 4548/2018, από το μονομελές πρωτοδικείο, κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας, ειδικού εκπροσώπου για την άσκηση της εταιρικής αγωγής, ύστερα από αίτημα της «πλειοψηφίας της μειοψηφίας» που υπέβαλε αίτηση για την άσκηση της εταιρικής αγωγής, κατά το άρθρο 104 του Ν 4548/2018 αποτελεί ρύθμιση επικουρική, σε σχέση με το μηχανισμό που περιγράφεται στο άρθρο 104 και *lex specialis* αυτού, δηλαδή ειδική ρύθμιση, σε σχέση με το άρθρο 104.⁶⁸ Μπορεί να ειπωθεί ότι η περίπτωση διορισμού ειδικού εκπροσώπου, που αποτελεί όργανο *ad hoc* της εταιρείας⁶⁹, ισοδυναμεί με την εισαγωγή, μέσω δικαστικής απόφασης, ενός νέου οργάνου στη διοικητική οργάνωση της ΑΕ. Πρόκειται για παρέμβαση του δικαστηρίου στην αυτονομία του νομικού προσώπου, η οποία παραμένει συνταγματικά ανεκτή (άρθρ. 5 παρ. 1 Συντ.), στο βαθμό που έχει προσωρινό και εξαιρετικό χαρακτήρα. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο του νέου νόμου η πλειοψηφία των μετόχων δεν έχει πλέον το δικαίωμα να διορίσει η ίδια απευθείας ειδικό εκπρόσωπο, χωρίς δηλαδή προσφυγή στη δικαστική οδό και χωρίς να έχει μεσολαβήσει σιωπηρή απόρριψη ή ολιγοπρία από το Δ.Σ για την σκοπούμενη από αυτήν άσκηση της εταιρικής αγωγής, όπως συνέβαινε επί ισχύος του Κ.Ν 2190/1920.

ΣΤ.2. Προϋποθέσεις διορισμού του ειδικού εκπροσώπου

- Πιο αναλυτικά: Σύμφωνα με το άρθρο 105 του Ν 4548/2018, η πλειοψηφία των μετόχων που υπέβαλαν το αίτημα του άρθρου 104 προς το Διοικητικό Συμβούλιο για την άσκηση της εταιρικής αγωγής έχει δικαίωμα, εντός δύο (2) μηνών από την κατά το εδάφιο γ' της παραγράφου 3 του άρθρου 104 κοινοποίηση της απόφασης του διοικητικού συμβουλίου ή από την άπρακτη παρέλευση των προθεσμιών των περιπτώσεων α' και γ' (του άρθρου 105) να υποβάλει αίτημα ενώπιον του μονομελούς πρωτοδικείου για το διορισμό ειδικού εκπροσώπου. Το εν λόγω αίτημα θα εξεταστεί από το μονομελές πρωτοδικείο κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας και εφόσον αυτό (αίτημα) γίνει δεκτό, ο ειδικός εκπρόσωπος θα ασκήσει την αγωγή κατά των μελών του διοικητικού συμβουλίου.
- Η παραπάνω δυνατότητα της «πλειοψηφίας της μειοψηφίας» ενεργοποιείται σε πέντε (5) περιπτώσεις, κατά το άρθρο 105 παρ. 1. *Πρώτον*, αν το διοικητικό συμβούλιο απορρίψει εν όλω ή εν μέρει την αίτηση της μειοψηφίας του άρθρου 104. *Δεύτερον*, αν

⁶⁸ Βλ. ΠΠρΠατρ 587/2023.

⁶⁹ Βλ. ΑΠ 189/2018.

παρέλθει άπρακτη η προθεσμία του εδαφίου β' της παραγράφου 2 του άρθρου 104. *Τρίτον*, αν παρέλθουν τέσσερις (4) μήνες από την απόφαση του διοικητικού συμβουλίου (επί της αιτήσεως της μειοψηφίας, κατά το άρθρο 104) που αποφάσισε την άσκηση της αγωγής, χωρίς να έχει ασκηθεί η αγωγή, όπως αποφασίστηκε από το διοικητικό συμβούλιο. *Τέταρτον*, αν το διοικητικό συμβούλιο δεν μπορεί να λάβει απόφαση επί της αιτήσεως της μειοψηφίας. Συνήθως, αυτό συμβαίνει όταν τα κατονομαζόμενα στην αίτηση της μειοψηφίας μέλη του ΔΣ είναι τόσα, ώστε τα υπόλοιπα να μην σχηματίζουν απαρτία και, συνεπώς, να μην μπορεί να ληφθεί απόφαση. Αυτό, αυτονοήτως, συμβαίνει διότι τα κατονομαζόμενα στην αίτηση της μειοψηφίας μέλη του ΔΣ δεν έχουν δικαίωμα ψήφου στην απόφαση για την άσκηση της εταιρικής αγωγής εναντίον τους. *Πέμπτον*, η δυνατότητα υποβολής αιτήματος για διορισμό ειδικού εκπροσώπου ενεργοποιείται, αν στην περίπτωση της παραγράφου 4 του άρθρου 104, στην περίπτωση, δηλαδή, που η πλειοψηφία των μετόχων υποβάλλει αίτηση προς το Διοικητικό Συμβούλιο για την άσκηση της εταιρικής αγωγής, η εταιρεία δεν ασκεί αμελλητί, (χωρίς, δηλαδή, υπαίτια καθυστέρηση), την αγωγή.

- Ο νόμος (άρθρο 105 παρ.2 του Ν 4548/2018), επιπρόσθετα, αναφέρει ότι «το δικαστήριο κάνει δεκτή την αίτηση των μετόχων και ορίζει ειδικό εκπρόσωπο, εφόσον δεν συντρέχει προφανώς υπέρτερο συμφέρον της εταιρείας, που να δικαιολογεί τη μη διεξαγωγή δικαστικού αγώνα σε βάρος των μελών του διοικητικού συμβουλίου». Ο νομοθέτης, εδώ, με τη χρήση της λέξης «προφανώς», καταδεικνύει τη βούλησή του η παράλειψη του διορισμού ειδικού εκπροσώπου να αποτελεί την *εξάιρεση* στον κανόνα. Αυτό, κατά πάγια νομολογία⁷⁰, ενδεικτικά, συμβαίνει σε περιπτώσεις, όπου η δικαστική διαμάχη προβλέπεται μακροχρόνια και αμφίβολης αποτελεσματικότητας ή όπου λόγω της δίκης με τον ειδικό εκπρόσωπο ενδέχεται η εταιρεία να λάβει αρνητική δημοσιότητα.

- Περαιτέρω, το άρθρο 105, στην παράγραφο 5 προβαίνει στην εξής διαφοροποίηση σχετικά με τις εξουσίες του ειδικού εκπροσώπου: ο διορισμένος ειδικός εκπρόσωπος, κατά την άσκηση των εξουσιών του, δεσμεύεται μεν από τη δικαστική απόφαση του μονομελούς πρωτοδικείου που τον διόρισε, *ως προς την ιστορική βάση της αγωγής που θα ασκήσει, μπορεί, δε, να διαμορφώσει τους ισχυρισμούς της εταιρείας, κατά το δοκούν, ως προς τη νομική βάση, την υπαιτιότητα ή την αιτιώδη συνάφεια*, του παρέχεται, δηλαδή, *διακριτική ευχέρεια*, ως προς τους παραπάνω τομείς. Μπορεί, επίσης, να προσδιορίσει και την έκταση των αξιώσεων της εταιρείας, σύμφωνα με το άρθρο 102, στην οικεία αγωγή. Διορισμός δικαστικού εκπροσώπου, κατ' εφαρμογή του άρθρου 105, χωρεί, για την ταυτότητα του νομικού λόγου, όχι μόνο για την υποβολή της εταιρικής αγωγής αλλά και για την υποβολή έγκλησης.

- Τέλος, η παράγραφος 5 προβλέπει την υποχρέωση εχεμύθειας που έχει ο ειδικός εκπρόσωπος, καθώς και τη δυνατότητα χορήγησής του από το δικαστήριο, εύλογης αμοιβής.

- Στην παράγραφο 3 του άρθρου 105 ορίζεται ότι ως ειδικός εκπρόσωπος μπορεί να ορισθεί κάποιος εκ των μετόχων που υποβάλλουν την αίτηση του εν λόγω άρθρου ή και τρίτο πρόσωπο. Επιπλέον, αναφέρεται ότι το δικαστήριο δε δεσμεύεται ως προς την επιλογή του ειδικού εκπροσώπου από τις προτάσεις των αιτούντων, καθώς και ότι υφίσταται η δυνατότητα να διοριστεί και αναπληρωτής ειδικός εκπρόσωπος.

---

⁷⁰ Βλ. ενδεικτικά ΕφαΘ 5626/2020.

- Επιπλέον, σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 105, τα καθήκοντα του ειδικού εκπροσώπου περιορίζονται *κατ' αποκλειστικότητα, μόνο* στην άσκηση της εταιρικής αγωγής και μέχρι την αμετάκλητη περάτωση της δίκης επ' αυτής.

ΣΤ.3. Διάκριση «ειδικού εκπροσώπου» από την «προσωρινή διοίκηση» του άρθρου 69 ΑΚ

- Σε αυτό το σημείο, αξίζει να γίνει αντιδιαστολή του θεσμού του ειδικού εκπροσώπου με έναν άλλο συγγενή θεσμό του Αστικού Δικαίου, που λειτουργεί κατά κόρον στα νομικά πρόσωπα, αυτόν του διορισμού *προσωρινής διοίκησης*, κατά το *άρθρο 69 ΑΚ*. Πιο συγκεκριμένα, η προσωρινή διοίκηση του άρθρου 69 δεν περιορίζεται σε μία ορισμένη ή κάποιες ορισμένες ενέργειες, αλλά, αντιθέτως, διαθέτει έναν κύκλο δραστηριοτήτων, ίδιον με αυτόν που θα είχε το ελλείπον Διοικητικό Συμβούλιο. Στον αντίποδα, ο ειδικός εκπρόσωπος έχει μία και μόνη εξουσία, την άσκηση της εταιρικής αγωγής κατά των υπαίτιων, κατά το άρθρο 102, μελών του ΔΣ. Επίσης, σημειώνεται ότι ο ειδικός εκπρόσωπος έχει ελεύθερη πρόσβαση σε έγγραφα και πληροφορίες η γνώση των οποίων είναι απαραίτητη για την άσκηση της αγωγής και τη διεξαγωγή της οικείας δίκης.

- Ο ειδικός εκπρόσωπος, λοιπόν, αποτελεί μια μορφή «προσωρινής διοίκησης», κατά την έννοια των άρθρ. 69 ΑΚ και 786 ΚΠολΔ, πλην όμως με περιορισμένη αρμοδιότητα: δεν διαθέτει το εύρος των εξουσιών της κατ' άρθρ. 69 ΑΚ και 786 ΚΠολΔ διοριζόμενης προσωρινής διοίκησης και ο δικαστικός διορισμός του δεν επιφέρει την (προσωρινή έστω) αναστολή λειτουργίας, υποκατάσταση ή κατάργηση του αιρετού ΔΣ. Ο ειδικός εκπρόσωπος και το διοικητικό συμβούλιο λειτουργούν *παράλληλα*.⁷¹ Όπως προσφυώς έχει ειπωθεί, με αφορμή την επίσης δοτή προσωρινή διοίκηση του άρθρου 69 ΑΚ, οι ετερόνομες παρεμβάσεις στη συνταγματικώς κατοχυρωμένη αυτονομία (αυτοδιοίκηση) του νομικού προσώπου είναι επιτρεπτές, μόνο στο βαθμό που αυτές είναι απολύτως αναγκαίες.⁷² Σε κάθε περίπτωση, πάντως, όταν ζητείται ο διορισμός προσωρινής διοίκησης επειδή τα συμφέροντα της εταιρίας συγκρούονται με τα συμφέροντα των διοικούντων, *χωρίς να πρόκειται να ασκηθεί αξίωση της εταιρίας κατά των τελευταίων*, τυγχάνει εφαρμογής η διάταξη του άρθρου 69 ΑΚ και δεν δικαιολογείται η προσφυγή στη διάταξη του άρθρου 105 του Ν 4548/2018.

ΣΤ.4. Τελικές παρατηρήσεις σχετικά με το θεσμό του ειδικού εκπροσώπου

- Περαιτέρω, σχετικά με την εξουσία διάθεσης του αντικειμένου της δίκης εκ μέρους του ειδικού εκπροσώπου, ορίζεται στην παράγραφο 6 του άρθρου 105 ότι αν ο ειδικός εκπρόσωπος πριν την άσκηση της αγωγής κρίνει ότι δεν υπάρχει ευθύνη των μελών του διοικητικού συμβουλίου προς αποζημίωση οφείλει να το αναφέρει στο διοικητικό συμβούλιο, το οποίο υποχρεούται να αναφέρει την κρίση του ειδικού εκπροσώπου στους μετόχους που ζήτησαν την άσκηση της αγωγής. Οι μέτοχοι αυτοί

⁷¹ Βλ. ενδεικτικά, Δωρή, ΧρΙΔ, (2002), 866.

⁷² Βλ. Ασπρογέρακα-Γρίβα, Έλλειψη διοικήσεως, 98 επ.

έχουν το δικαίωμα να επανέλθουν με νέα αίτηση, η προθεσμία παραγραφής, όμως, για τις ενέργειες των μελών του ΔΣ, δεν αναστέλλεται.

- Τέλος, στην παράγραφο 7 του άρθρου 105 αναφέρεται η δυνατότητα του Διοικητικού Συμβουλίου, ύστερα από εισήγηση του ειδικού εκπροσώπου, να παραιτηθεί των ένδικων μέσων, σε περίπτωση κατ'ουσίαν απόρριψης της αγωγής σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό.

Z. Συμπεράσματα

Η ευθύνη των μελών του ΔΣ της Ανώνυμης Εταιρείας για ενέργειες ή παραλείψεις τους καταγράφεται στο άρθρο 102 του Ν 4548/2018. Πρόκειται για ευθύνη «νόθο αντικειμενική», δηλαδή, για ευθύνη με αντεστραμμένο το βάρος απόδειξης. Τα μέλη του ΔΣ ευθύνονται, αφενός έναντι της εταιρείας και αφετέρου έναντι τρίτων, δηλαδή, έναντι είτε των μετόχων, είτε των πτωχευτικών πιστωτών, είτε, ακόμη, των εταιρικών δανειστών. Όπως παρουσιάστηκε στο κυρίως σώμα του κειμένου, ο αποκλεισμός από την ευθύνη αποκλείεται και δεν συνάδει με το χαρακτήρα του άρθρου 102 του Ν 4548/2018 ως ρύθμιση αναγκαστικού δικαίου. Συνεπώς, κάθε συμφωνία μεταξύ μέλους του ΔΣ και εταιρείας, κάθε καταστατική διάταξη και κάθε απόφαση της ΓΣ που αποκλείουν, είτε εκ των προτέρων, είτε εκ των υστέρων, την ευθύνη του μέλους, είναι άκυρη. Οι πηγές ευθύνης των μελών του ΔΣ εντοπίζονται και στο Ν 4548/2018, αλλά και σε πληθώρα άλλων νομοθετημάτων, τα οποία αναλύονται διεξοδικά στην παρούσα εργασία. Περαιτέρω, η εταιρική αγωγή, ως μέσο άσκησης των αξιώσεων κατά των ευθυνόμενων μελών του ΔΣ φαίνεται να απαγκιστρώνεται με το νέο νόμο (4548/2018) από το κριτήριο του «δόλου» και τελικά η αναγκαιότητα ή μη της άσκησης της να σταθμίζεται, κυρίως, μέσω της έννοιας του «εταιρικού συμφέροντος». Τέλος, ο μηχανισμός του διορισμού ειδικού εκπροσώπου (άρθρο 105 του Ν 4548/2018) που λειτουργεί μέσω της εκούσιας δικαιοδοσίας, αν και πολύπλοκος, συχνά, «λύνει τα χέρια» για την άσκηση των εταιρικών αξιώσεων έναντι των ευθυνόμενων μελών του ΔΣ της Ανώνυμης Εταιρείας.

Βιβλιογραφία

Σ. Ψυχομάνης, Δίκαιο Εμπορικών Εταιρειών, (2018)

Ε. Αλεξανδρίδου, Δίκαιο Εμπορικών Εταιρειών, (2019)

Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, (2019)

Ν. Τέλλης, στην Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, (2019)

Σ. Μούζουλας, Περί της δυνατότητας έγερσης ατομικής αγωγής των μετόχων κατά μελών ΔΣ ανώνυμης εταιρείας, Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας, (1992)

Ε. Περάκης, Το νέο δίκαιο της ΑΕ, εκδ. 5^η

Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικολόγων, Σύγχρονα ζητήματα εταιρικής ευθύνης, (2003)

- Ζυγούρος, Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης, (2012)
- Μάρκου, Βασικά ζητήματα του σύγχρονου εταιρικού δικαίου, Αφιέρωμα εις Κ.Παμπούκη, (2003)
- Μικρουλέα, Όρια δράσης και ευθύνης των εταιρικών διοικητών, (2013)
- Αικ. Φινοκαλιώτη, Η αστική ευθύνη των διοικούντων ΑΕ και ΕΠΕ για φορολογικές οφειλές, (2014)
- Ε. Θ. Πασαμιχάλη, Νομικής Συμβούλου του Κράτους, Η αλληλέγγυα ευθύνη διοικούντων νομικά πρόσωπα και νομικές οντότητες, (2019)
- Κονταξής/Σταϊκούρας, Η ποινική ευθύνη των μελών του ΔΣ ΑΕ (γνμδ), ΝοΒ, (2005)
- Αναγνωστόπουλος, Ζητήματα απιστίας, άρθρα 390 και 256 ΠΚ, έκδοση 2003
- Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, έκδοση 2001
- Χαραλαμπίδης (-Παπαθανασίου), Ποινικός Κώδικας, τ. ΙΙ, άρθρο 390
- Γ. Δημήτριάδης, Το δογματικό πρόβλημα της συμμετοχής σε ιδιαίτερο έγκλημα: και ιδίως η ποινική ευθύνη των συμμετόχων στο έγκλημα της απιστίας στην υπηρεσία, στα Ποινικά Χρονικά ΝΘ'
- Νομικό περιοδικό: Nova Criminalia, Νο 11, Νοέμβριος 2020
- Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (2016)
- Τ. Φιλιππίδης, Η παραβίαση της επαγγελματικής εχεμύθειας, ΠοινΧρον (1952)
- Β. Αντωνόπουλος, Δίκαιο ΑΕ και ΕΠΕ, (2012)
- Ν.Ρόκας, «Ο νέος νόμος για τις Ανώνυμες Εταιρείες», ΝοΒ
- Πασσιάς, Δίκαιο ΑΕ, ΙΙ
- Δωρής, στα ΧρΙΔ, (2002)
- Ασπρογέρακα-Γρίβα, «Έλλειψη διοικήσεως»

Νομολογία

ΑΠ 1285/80

ΟΛΑΠ 14/99

ΕφΑθ 5626/2020

Delaware Supreme Court, Aronson v. Lewis, (1984)

ΣτΕ 1623/2015

ΑΠ 1885/2014

ΑΠ 1723/2014

ΑΠ 1435/2015

ΜονΠρΑθ 1493/2020

ΜονΠρΑθ 12468/2012

ΕΔΔΑ, υπόθεση Vander Male

ΑΠ 54/2019

ΠολΠρΠειρ 1854/2021

ΑΠ 1639/2002

ΣυμβΕφΑθ 972/1996

ΑΠ (ΠΟΙΝ) 1202/2018

ΑΠ (ΠΟΙΝ) 1372/2019

ΑΠ (ΠΟΙΝ) 620/2023

ΑΠ 97/2020

ΑΠ 611/2020

ΠΠρΠατρ 587/2023

ΑΠ 189/2018

